ONTO

Online Psikoloji Dergisi

2016
No:10

www.ontodergisi.com

Genel Yayın Yönetmeni
Mehmet Karasu

Editör
Sercan Karlıdağ

Tasarım
Erdem Ömüriş

Sosyal Medya Sorumluları
Remziye Yeşilyaprak
Veysel Bişgin

İçindekiler

Önsöz *(4)*

Postmodern Bir Modernizm *(5)*

Tarihçilerin Ermeni Meselesiyle İmtihanı *(13)*

Et Yeme[me]nin Psikolojisine Giriş *(16)*

"Alt Tarafı Bir Havaalanı" Bize Sosyal Psikoloji İle İlgili Ne Söyler? *(20)*

Ben Olmayan'a Yönelik Korku: Zenofobi *(24)*

Suskunluğun Olanaklılığı Üzerine İki Olası Anlatım *(28)*

Kız İsteme Bestesi *(33)*

Flatland *(37)*

O Gizemin Sırrı *(41)*

Göğe Bakalım *(43)*

Öykü: Kazaklı Kahraman *(46)*

Online Araştırma *(51)*

V For Venus *(52)*

“Hep” için çabalarken
“hiç”le biteviye yaşamak
idealistlerin kadim libasıdır.

Mehmet Karasu
İzmir, Ağustos 2016

POSTMODERN BİR MODERNİZM

Umut Şah*

Günümüz düşünürleri arasında *modernizm* ve *postmodernizm* mefhumları etrafında dönen bir tartışma söz konusudur. Her düşünür, modernizm ve postmodernizmi ve bunlarla ilişkili konuları kendi bakış açısından ele almakta ve meselenin farklı yönlerine ilişkin çözümlemeler yapmaktadır. Bu çerçevede, çoğu düşünür için "Modernizm mi yoksa postmodernizm mi?" şeklinde bir soru ortaya çıkmaktadır. Tabii ki bu konular üzerine çalışan düşünürlerin çoğu bu soruya yönelik çeşitli açıklamalar getirmekte ve bir şekilde bu karşıtlığa dair –çok kesin olmasa bile– belirli bir tavır sergilemektedirler. Her düşünür veya filozof, gerek modernizmin gerekse postmodernizmin çeşitli yönlerine ilişkin fikirler ortaya koymuş ve söz konusu karşıtlıkta, taraflardan birine daha yakın olmuştur diyebiliriz.

Birbirlerinden tarihsel ve düşünsel olarak farklı olan iki kavram arasında bu şekilde bir karşıtlığın kurulması çok şaşırtıcı değildir elbette. Yine de son elli yıllık düşünce tarihine bakıldığında, bu tartışmanın felsefi ve sosyolojik düşünce içinde büyük bir yer kapladığı, ki bu açıdan oldukça önem arz ettiği söylenebilir. Peki, bu meseleyi –yani modernizm ve postmodernizm diye adlandırılan bu mefhumların söz konusu edildiği malum tartışmayı– bu kadar önemli ve can alıcı kılan nedir? Neden düşünürler bir şekilde modern–postmodern karşıtlığında saf tutmak durumunda kalmaktalar? Ve daha da önemlisi, bu noktada söz konusu karşıtlığın dışında bir alternatif bulunamaz mı?

Bu sorulara cevaplar bulabilmek için öncelikle modernizm ve postmodernizm mefhumlarının ne olduklarına eğilmek gerekecektir. Tabii ki burada derinlemesine olmaktan uzakta, bu fenomenlerin birbirlerinden farklılaşan yönlerini ve aralarındaki karşıtlığı anlamamıza imkân verecek bir incelemeden söz etmekteyiz. Burada önemli olan, bir şekilde birbirleriyle ilişkili olan bu iki fenomen arasındaki tarihsel ve düşünsel karşıtlığı ve bunun günümüz düşüncesindeki etkilerini anlayabilmemizdir.

Modernizm

Modernizm, tek yönlü bir fenomen olarak değerlendirilemeyecek, temel olarak *Aydınlanma, rasyonalizm*

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Psikoloji Doktora Öğrencisi, İstanbul Arel Üniversitesi Psikoloji Bölümü Öğretim Görevlisi

ve *pozitivizm* üzerine şekillenen tarihsel ve düşünsel bir projedir (Karaduman, 2010; Birkök, 1998). Her şeyden önce, modernizm, Batı dünyasında 1500'lü yıllar civarında meydana gelen coğrafi keşifler ve Rönesans–Reform hareketleriyle ilişkilidir. Bu gelişmelerin etkisiyle geleneksel kurum ve pratiklerin daha büyük kazanımlar uğruna reformdan geçirilmesi, ortaçağın sonlarına doğru devletin ve kamusal alanın yavaş yavaş kilisenin ve dinin etki alanından kurtulmasını ve ilk kez *modern* anlamda devletin ve toplumun ortaya çıkmasını mümkün kıldı (West, 2008). Aydınlanma'yla birlikte ise hakikat ve bilginin kaynağı olarak Tanrı'nın yerine *akıl* geçti ve insan aklı her şeyin ölçüsü hâline geldi. Rasyonalizm ve pozitivizmin hâkim hâle gelişi ve modern bilim ve sanatın ortaya çıkışıyla birlikte, Batı, kendi değerlerinin ve kurumlarının üstünlüğüne dair güçlü bir inanç geliştirdi. Buna göre, modernleşme süreci içinde Batı toplumu devamlı olarak iyiye ve mükemmelliğe doğru evrimsel bir şekilde ilerleme gösterecekti (Gültekin, 2007). Akla, bilime ve ilerlemeye duyulan sarsılmaz inanç, modernizmin ana karakterini oluşturur.

Modernizmin en önemli ideallerinden birisi, önceki dönemde iradesini Tanrı'ya ve geleneğe teslim etmiş olan insanın bireyselleşmesi, sekülerleşmesi ve özgürleşmesidir (Aydoğdu, 2004; Karaduman, 2010). Buna göre, insanlar artık ilahi bir gücün yönlendirmesine ihtiyaç duymadan kendi kararlarını veren ve kendi kaderlerini çizen 'özne'ler olarak tasavvur edilirler. Modernizmin bireye verdiği bu güç önemlidir, zira ilerlemenin temel dayanağını bu her şeye muktedir 'birey' oluşturmaktadır. Bununla birlikte modernizm, bu ilerleme ve özgürleşme projesinin meşrulaştırılmasında 'büyük anlatılar' denilen bütünselleştirici ve totalleştirici anlatılara ihtiyaç duyar.

Her ne kadar 1500'lü yıllar moderniteye geçişte bir eşik olarak görülse de modernizmden bir proje olarak ancak 18. yüzyılla birlikte söz edilmektedir. Bu yönüyle modernizm, kökeni coğrafi keşifler ve Rönesans'a kadar gitmekle beraber, 18. yüzyıldan itibaren var olan ekonomik, sosyal ve siyasal dizgeler bütününü ifade eder (Sarup, 2004). Bu dizgeler bütününe bakıldığında modernizmin genel olarak şu özelliklere sahip olduğu söylenebilir: hiyerarşi, düzen, merkezileştirilmiş kontrol, ulus–devlet, milli kimlik ve kültür söylemi, ilerleme söylemi, 'gerçekliğe' inanç, büyük anlatılar, bilgide uzmanlaşma, merkezileşmiş bilgi ve medya, yüksek ve aşağı kültür ayrımı, bireycilik, cinsel farklılığa göre şekillenmiş toplumsal düzen, determinizm, mekânsallık ve zamansallık (Martin, 1997; akt. Birkök, 1998).

Burada unutulmaması gereken, bu özelliklerin büyük ölçüde Batı toplumuna ait olduğu ve bu açıdan modernizmin Batı'nın geçirdiği dönüşümler çerçevesinde tanımlandığıdır. Buna göre, günümüzde modernizm

neredeyse *Batılı* olmakla aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında modernizm, sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan endüstri toplumu, kapitalist ekonomik sistem ve Fordist üretim tarzıyla birlikte ele alınmaktadır (Birkök, 1998).

Postmodernizm

Postmodernizm, modernizmden daha muğlak bir kavramdır. Postmodernizmin, modernizmden bir kopuş mu yoksa onun bir uzantısı mı olduğu konusunda bir fikir birliği yoktur. Dahası, düşünür ve yazarların bu konuda iki kutba ayrıldığı söylenebilir. Kimilerine göre, postmodernizm modernliğin ulaştığı uç nokta ve onun yeni yüzü iken, diğerleri postmodernizmin modernizme bir karşı çıkış ve tüm modern teori ve pratiklerin reddi olduğunu ifade ederler (Özcan, 2007).

Yine de temel olarak postmodernizmin, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında modernizme ve tüm kabullerine karşı geliştirilen eleştirilerin bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. West (2008), postmodernist düşüncenin ortaya çıkışında dört ayrı evreyi veya bağlamı tanımlar:

a) Aydınlanmanın temel kabullerine (araçsal rasyonalizm, ilerleme ve uygarlaştırma) karşı eleştirel tutum,
b) Batı'nın 20. yüzyıl boyunca geçirdiği olumsuz tarihsel olaylar (2. Dünya Savaşı, faşizmin yükselişi, soğuk savaş ve Yahudi katliamı),
c) Marksizm'in kaderi (devrimin Batı ülkelerinde ortaya çıkmayışı ve devrimin olduğu ülkelerde ise totaliter rejimlere dönüşmesi),
d) Sanat alanı ve teorisindeki gelişmeler.

Kimi yazarlar postmodernizmin şu an içinde bulunduğumuz 'post–endüstriyel' döneme tekabül ettiğini ve modern dönemdeki endüstri toplumunun yerine geçtiğini ifade eder (West, 2008). Daha önce de söylendiği gibi, modernizm endüstri toplumu, kapitalizm ve Fordizm ile birlikte anılırken; postmodernizm post–endüstriyel toplum, geç (ya da ileri) kapitalizm ve Post–Fordizm ile birlikte ele alınır (Karaduman, 2010). Postmodern dönemde, modernizmin birçok bakımdan tersi olan özellikler daha baskın hâle gelir; hiyerarşi ve düzen yerine merkezi kontrolün kalkması ve düzensizlik, milli söylemlerin yerine yerellik, ilerlemeye şüpheyle bakma, büyük anlatıların ortadan kalkması, taklidin gerçeğin yerine geçmesi (hiper–gerçeklik), bilginin ve medya ağlarının yayılması ve merkezsizleşmesi (web), yüksek ve aşağı kültür ayrımının ortadan kalkması (popüler kültür), indeterminizm, bütünlük yerine çok–parçalılık, tekillik yerine çokluk ve mekân–zaman yerine mekansızlık (Martin, 1997; akt. Birkök, 1998).

Böylece, postmodernizm, tam bir kopuş olsun veya olmasın, birçok açıdan modernizmden farklı özelliklerle tanımlanan bir dönem ve kültürel iklim ortaya çıkar.

Hakikat, akıl, kimlik ve nesnellikten; evrensel ilerleme ve özgürleşme düşüncesinden; bilimsel gelişmeye ve Aydınlanma fikirlerine meşruiyet sağlayan büyük anlatılardan ve de nihai ve evrensel hakikatten kuşku duyulan bir kültürel iklim. Yine de bu kültürel iklimin tam ve net bir tarifini yapmaktan ziyade, temel görünümlerinden söz etmek daha mümkün gibi görünmektedir.

'Postmodern Bir Modernizm'

Şimdi en başta sorduğumuz sorulara tekrar dönebiliriz. Öncelikle, modernizm ve postmodernizm mefhumlarının felsefi ve sosyolojik düşünce içerisinde neden böyle önemli bir yere sahip olduğunu artık rahatlıkla görebiliriz. Kökeni 1500'lü yıllara dayanan ve neredeyse Batı'ya ilişkin bildiğimiz her şeyin kaynağı olan bir fenomen olarak modernizmin, özellikle 20. yüzyıl düşünce tarihinde böyle önemli bir yere sahip olması kaçınılmaz görünmektedir. Zira bütün bir Batı medeniyeti, uzun bir süre boyunca modernizm projesi çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmıştır ve kimilerince bu çaba devam etmektedir. Diğer yandan, böylesine kapsayıcı bir niteliğe sahip modernizmin karşısına çıkan ve onu birçok açıdan topa tutan postmodernizmin de günümüz düşünürleri için karşı konulamaz bir tartışma ve inceleme konusu olması şaşırtıcı değildir. Hele ki içinden geçtiğimiz ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümlerle birlikte ele alındığında, postmodernizmin bir hayli kafa yorulması gereken bir alan olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ve modernizm ile postmodern görünümler arasındaki bariz farklılıklar, bu ikisi arasında bir gerilim alanının oluşmasını ve bu çerçevede dönen bir tartışmayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Peki, modernizm ile postmodernizm gerçekten de birbirlerinden bu kadar net ayrılabilen ve uzlaşmaz mefhumlar mıdır? Yahut birbirinin devamı olan ve bir şekilde birbirleriyle ilişkili fenomenler midir?

Daha önce de söylendiği gibi, Lyotard ve Baudrillard gibi kimi düşünürler postmodernizmi modernizmden bir kopuş ve ondan tamamen farklı bir dönem olarak görürler. Buna göre, artık modern dönemden postmodern döneme geçilmiştir ve bu kültürel, toplumsal ve sanatsal alanlarda ortaya çıkan birçok farklılıkla kendini gösterir. Jameson ve Harvey gibi düşünürler ise postmodernizmi Batı toplumunun ve kapitalizmin yeni bir evresi olarak görürler. Buna göre, postmodernizm diye adlandırılan dönemde Batı modernizmi yeni bir evreye girmiştir ve sanayi döneminin kapitalizmi bu dönemde karşımıza 'ileri (geç) kapitalizm' olarak çıkar. Modern Batı toplumu ve kapitalizm çeşitli dönüşümlerden geçerek, bugün postmodern olarak adlandırdığımız bir evreye ulaşmışlardır. Jameson'a göre "postmodernizm geç kapitalizmin kültürel mantığıdır" (akt. West, 2008, s. 333).

Kabaca ifade edilen bu ayrımlaşmada gözden kaçırılmaması gereken şey, her hâlükârda –ister modernizmden kopuş isterse onun yeni bir evresi olsun– postmodern dönemin belirli yönlerden modern dönemden farklı olmasıdır. Bu farklılaşma kendini birçok alanda gösterir; sözgelimi düşünsel, sanatsal, ekonomik, siyasal ve toplumsal. Bu alanların her birinde modernizmin temel kabullerinin bir ölçüde dışına çıkan –ve hatta onları ortadan kaldırmaya yönelik– gelişmeler olmuştur. Modern sanattaki anlam arayışının ortadan kalkışı, milli ekonomilerin yerini küresel ekonomilere ve çok–uluslu şirketlere bırakışı, ulus–devletin önemini kaybederek uluslararası siyasi yapıların öne çıkması ve modern toplumsal kurum ve değerlerin etkilerini yitirmeye başlaması gibi gelişmeler, modernizm ile postmodernizm arasındaki karşıtlığın derinleşmesinde etkili olmuştur.

Buradan ikinci sorumuza yani neden çoğu düşünür ve filozofun bir şekilde bu karşıtlık hususunda belirli bir tutum takındığı meselesine geçebiliriz: Modernizmi, içinde yaşadığımız dünyayı anlamlandırmamızda kullandığımız temel paradigma olarak ele alırsak eğer, düşünür ve filozofların bu meseleden uzak durabilmelerinin imkânı olmadığını görebiliriz. Diğer yandan, postmodernizmin, bu temel paradigmayla farklılaşan ve çatışan niteliklere sahip yeni bir paradigma (veya düşünsel alan) olarak kavramsallaştırılmasının, beraberinde düşünürlerin üstesinden gelmesi gereken bir karşıtlığı doğurduğunu söyleyebiliriz. Hele ki içinde bulunulan dönemin oldukça muğlak ve belirsiz bir dönem olduğu düşünüldüğünde, dünyanın ve içinde yaşadığımız toplumların nereye doğru gittiğini (veya gitmediğini) anlama çabasında modern–postmodern karşıtlığının düşünürler açısından daha da can alıcı bir problem alanı oluşturduğu söylenebilir.

O hâlde içinde bulunduğumuz döneme ilişkin değerlendirmeler yaparken, düşünür ve filozofların bir şekilde kendilerini modernizmi veya postmodernizmi olumlayan ya da tam tersine olumsuzlayan bir tutum takınmaları çoğu zaman kaçınılmaz olmaktadır diyebiliriz. Aksi hâlde, mevcut durumu çözümlemek oldukça güçleşecektir. Neredeyse bütün bir Batı düşüncesinin dayanağı olan modernizmin, postmodern düşünce tarafından bu şekilde eleştiriye tutulması ve hatta sonunun ilan edilmesi, doğal olarak modernizmden bu kadar kolayca vazgeçemeyecek olanların –ki buna çeşitli açılardan modernizmi eleştiren kimileri de dâhildir– karşı çıkışına neden olmuştur. Diğer yandan, kimi düşünürler içinse modernizm projesi artık miladını doldurmuştur ve böylece postmodernizmin gelişi olumlanır.

Yine de bana göre, bu noktada meseleye biraz daha farklı bakılabilir; bu da bizi üçüncü sorumuza, yani bu karşıtlığın bu kadar kesin ve uzlaşmaz olup olmadığı meselesine– getirir. Bu noktada, benim düşüncemin,

Aydınlanma ve modernizmden tamamen kopuşun–en azından bu kadar kısa süre içinde– mümkün olmadığını söyleyen ama onun içinde ve karşısında sürekli olarak eleştirel bir konum işgal etmenin yollarını arayan Jacques Derrida'nın konumuna (West, 2008) yakın olduğunu söyleyebilirim. Derrida, Aydınlanma ve modernizm projelerini yoğun bir şekilde topa tutarak, temel metinlerini yapısöküme uğratır. Bununla birlikte, modernizmden tam bir kopuşun mümkün olmadığını da ifade eder.

Bu noktada, Derrida'nın konumu bana oldukça makul gelmektedir. Ben de modernist paradigmanın temel kabullerinin dönüşüme uğradığını düşünmekle birlikte, postmodernizmin modernizmden tam bir kopuş olduğunu –en azından içinde bulunduğumuz dönem itibariyle– düşünmüyorum. 'Modern' dönemin birçok açıdan sona erdiği/ermekte olduğu söylenebilir; ama bu, Aydınlanma ve modernizm projelerinin yarattığı düşünsel birikimin bu kadar kolay ortadan kalkacağı anlamına gelmez. Zira bana göre bugün daha önce sözü edilen tüm gelişmelere karşın, modernizm ideolojisi varlığını birçok alanda hissettirmeye devam etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, modernist projenin sona erdiğini ve yeni bir dünyada yaşadığımızı söylemek, meselenin bazı yönlerini görünmez kılmaktadır. Toplumların 'modern' kavramı çerçevesinde tanımlandığı (*premodern–modern–postmodern*) ve modernist kurum ve pratiklerin (devlet, aile, okul, ordu, vb.) –hâlen– bizi belirli ölçülerde çerçevelediği bir dünyada, modernizmin sonunun geldiğini ilan etmek bu kadar kolay değildir.

Diğer yandan, içinde bulunduğumuz –postmodern– dönemin, modernizmin ulaştığı yeni bir evre olduğunu söylemek de bana o kadar cazip gelmemektedir. Her ne kadar modernist ideolojinin etrafımızı sarmış olduğunu söylesek de söz konusu modernizm bir takım değişim ve dönüşümlere uğramış bir modernizm gibi görünmektedir. Bu anlamda, postmodernizmdeki *'post'* ön ekinin modernizm sonrası bir dönemi işaret etmesiyle birlikte, bana göre bu dönem ne modernizmden tamamen kopuşun yaşandığı ne de modernizmin yeni bir evresi olan bir dönem olarak görülebilir. Bu, daha çok, modern düşüncenin ve modernizm projesiyle ortaya çıkan kurum ve pratiklerin, daha önce olmadığı şekilde bir dönüşüme uğraması ve böylece kendisine hem modernizmin bir takım içeriklerini dâhil eden hem de birçok açıdan modernizmin klasik özelliklerinden farklılaşan bir düşünsel ve kültürel alanın zuhur etmesi olarak düşünülebilir. Böylece, içinde bulunduğumuz dönemi, bir tür dönüşüm ve geçiş evresi olarak düşünebiliriz. Bu dönüşümün nereye varacağını –yeni bir toplumsal sisteme mi yoksa kapitalizmin yeni bir aşamasına mı– tam olarak bilemesek de ben bunun modernist projenin bir takım içeriklerinden bütünüyle bağımsız olacağını düşünmüyorum. Bu anlamda –bölümün başlığında da belir-

tildiği gibi– şu an itibariyle 'postmodern bir modernizm'in içerisinde yaşamakta olduğumuzu söylemek garip olmakla birlikte, çok da yanlış olmayan bir değerlendirme olarak düşünülebilir.

Her şeye karşın, postmodernist düşüncenin sağladığı olanakları da göz ardı edemeyiz. Burada, Derrida'nın –ve tabii ki birçok başka düşünürün– modernizm ve Aydınlanma'ya yönelik eleştirel tutumunun önemini ve içeriğini unutmamamız gerekir. Zira modernizmden tam bir kopuşun mümkün olmadığını söylemek, modernizmin kendi içinde taşıdığı olumsuzlukları ve tehlikeleri göz ardı etmemiz anlamına gelmez. Özellikle son yüzyılda yaşanılan felaketlerin gösterdiği gibi modernizmin içerdiği totalleştirici ve tahakküm edici pratiklerin postmodernist düşünce tarafından sorgulanması ve deşifre edilmesi, birçok açıdan önemlidir. Her ne kadar toplumsal ve siyasal alanda bu tahakküm edici pratikler bir şekilde varlığını sürdürmeye devam etse de postmodern düşüncenin bir takım anti–otoriter ve farklılıkları/çeşitlilikleri olumlayan pratiklere kapı araladığı söylenebilir. Ancak burada tekrar vurgulamak isterim ki, postmodern düşünce içerisinde gelişen bu anti–otoriter pratiklerin modernist ideolojiden tamamen arınmış ve yepyeni bir insanlık projesi olduğunu düşünmek safça bir tutum olacaktır. Yine de bu tür pratikleri mümkün kılan böyle bir olanağın varlığı bile birçok bakımdan olumlanması gereken bir durumdur. Önemli olan, postmodern düşüncenin sağladığı bu olanakları göz ardı etmeden ama buna bir zamanlar modernist düşünceye yapıldığı gibi sonsuz bir inançla da bağlanmadan, bu anti–otoriter, farklılıkları ve ötekini olumlayan pratiklerin –ve belki bu sayede *'daha güzel'* bir dünyanın– geliştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Sonuç olarak, bana göre, "Modernizm mi postmodernizm mi?" sorusu etrafında şekillenen tartışmanın en önemli yanı, daha iyi bir gelecek olanağına kapı aralayabilecek bir niteliğe sahip olmasıdır. Tabii ki böyle bir olanağın ortaya çıkıp çıkmayacağı şimdiden bilebileceğimiz bir şey değildir. Zira özellikle son yüzyıllık dönem, daha iyi bir gelecek vaadi sunan birçok modernist teori ve düşüncenin yarattığı hayal kırıklıklarına ve dahası birtakım felaketlere sahne olmuştur. Yine de ben, yukarıda anlattığım tüm problemlerine ve belirsizliklerine rağmen, içinde bulunduğumuz postmodern dönemin –diğer bir deyişle 'postmodern modernizm'in– içerdiği anti–otoriterliğin, klasik modernizmin belki de en tehlikeli yönü olan totalleştirici söylemlerinin etkisini azaltabilecek bir potansiyele sahip olduğunu/olabileceğini düşünüyorum. Ancak karmaşıklık ve belirsizliğin hâkim olduğu ve gerçekliğin hiçbir dayanağının kalmadığı bir dönemde yaşadığımızı dikkate alacak olursak, sözünü ettiğim bu potansiyelin sadece düşünsel alanda kalmayıp toplumsal ve siyasal alana yayılma meselesi büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, Baud-

rillard'ın (2010) kötümser tavrını takınırsak, bireylerin tüm bu karmaşıklık ve belirsizlik içerisinde, sözü edilen bu düşünsel olanakların farkına varabilmesi ve böylece bunların gündelik pratikler olarak hayata geçirilmesi, oldukça zor görünmektedir.

Kaynaklar

Aydoğdu, H. (2004). Modern kimlikte öznenin ölümü. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 10,* 115–147.

Baudrillard, J. (2010). *Simülakrlar ve simülasyon* (5. baskı). (O. Adanır, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1982).

Birkök, M.C. (1998). Modernizmden postmodernizme: Yeni problemler. *Yeni Türkiye, 19–20,* 525–537.

Gültekin, M. (2007). Charles Baudelaire ve modernizm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(19), 82–94.

Karaduman, S. (2010). Modernizmden postmodernizme kimliğin yapısal dönüşümü. *Journal of Yaşar University, 17*(5), 2886–2899.

Özcan, B. (2007). Postmodernizmin tüketim imajları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(1), 261–273.

Sarup, M. (2004). *Post–yapısalcılık ve postmodernizm* (2. baskı). (A. Güçlü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1988).

West, D. (2008). *Kıta Avrupası felsefesine giriş* (2. baskı). (A. Cevizci, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

TARİHÇİLERİN ERMENİ MESELESİYLE İMTİHANI

Mehmet Karasu*

Ermeni meselesi 100 yılı aşkın bir süredir kimi zaman yoğun çatışmalarla, kimi zaman derin sessizliklerle, kimi zaman birbirine hiç temas etmeyen hamaset yüklü tartışmalarla, kimi zaman da ilişkilerin iyileşmesi yönünde atılan 'iyi niyetli' adımlarla harmanlanarak günümüze değin uzanmaktadır. Şu veya bu nedenle dallanıp budaklanmış bu mesele, sadece tarihçilere bırakılmayacak kadar geniş bir sosyal sahaya denk düşer. Gelgelelim meseleyle ilgili Türkiye Cumhuriyeti Devletinin resmi tezi yetkililerce ne zaman dillendirilse "arşivleri açalım ve meseleyi tarihçilere bırakalım" tarzı söylemler refleksif bir üslupla ifade ediliyor. Tarihçilerin Ermeni meselesiyle imtihanı nezdinde, Ermeni meselesinin neden sadece tarihçilere bırakılmaması gerektiğini birkaç argümanla temellendirmek istiyorum.

I.

Ermeni meselesi sadece Osmanlı Devleti ve birkaç *Ermeni çetesi* arasında cereyan etmiş ve sonlanmış bir içeriğe sahip değildir. Aksine bahsi geçen iki *fail grup*, meselenin sadece bir ve hatta küçük bir yanı olarak düşünülebilir. Toplumsal yönü aşikâr olan bir olgu, çözümün kendisi namına birkaç faile indirgenerek ele alın(a)maz, alınmamalıdır. Gerçi yaşanan kötü olaylara fail arama–bulma girişimleri, insanın dünyada kendini güvende hissetmesi için araçsallaşmış bir motivasyon olarak değerlendirilebilir. Zira failli kötülükler, yaşanan kötü olayları öngörülemez güçlerin eseri olarak görmeyi engelleyerek, insanın güvenlik ve kontrol duygusunu tatmin eder. Bu bakımdan ne zaman Ermeni meselesinden konu açılsa, taraflar, meselenin *şamar oğlanlarını* ya da *günah keçilerini* bir çırpıda ifade etmekteler.

Ermeni meselesi üzerinde çalışan hatırı sayılır sayıdaki tarihçi, meseleyi çoğu kez geçen yüzyılın başı ve hemen öncesinde oluşmuş belgeler üzerinden ele almaktalar. Sonrasında ise defalarca şahit olduğumuz bildik tekrarlar: "*Hamidiye alayları..., Tehcir kanunu..., Talât Paşa..., Rus ordusu...*"Görünen o ki, meselenin sadece günümüze kadar olan seyri değil, aynı zamanda toplumsal yanı da bir hayli ihmal edilmekte. Hâlbuki toplumsal sorunlar, sorunları belgelere indirgeme alışkanlığı terk edilmeden, diğer bir deyişle

* Ege Üniversitesi, Arş. Gör.

belgeler üzerinde yer almayan yanlarıyla da ele alınmaksızın kalıcı çözüme dönüşemez.

II.

Devlet diplomasisinin stratejik hamleleri dışında, bireysel olarak Ermeni meselesinin, tarihçiler üzerinden çözülebileceğine inanmak, Sosyal bilimlerin eleştirel paradigmalarıyla tanışmış olanlar için ancak *iyi* niyetli bir temenniye karşılık gelebilir. Hukuka, tarihe, devletlerarası ilişkilere bakan yönlerinin yanı sıra toplumsal tarafı, ele alınmaya çok daha ihtiyaç olan bir meselenin, sadece tarihçilere, diğer bir deyişle *uzmanlara* havale edilmesinin, toplumsal yüzleşme ve ilişkilerin iyileşmesi yönünde ciddi bir engel olduğu su götürmez bir gerçek. Zira uzmanlar, meseleyi kendi kavramsal teçhizatları nispetinde ele almakta ve uzmanların teorik soyutlamalar üzerinden kurdukları kavramsallaştırmalar, sıradan insanın sağduyu dünyasında özgül bir ağırlığa sahip olamamakta. Dolayısıyla tarihin belirli bir zaman–mekân diliminde oluşmuş belgelerin bir taraftan teknik bir dil ile tartışılması ki diğer taraftan tartışma içeriklerinin türlü türlü çekişmelere dönüşmesi iki halkın birbirine karşı *sahici* temasını zora sokmaktadır.

III.

Anaakım tarih anlayışının 'büyük insanlar ve büyük olaylar zinciri' etrafında şekillendiği ve dahası tarihçinin kendi bağlamsal koşullarından doğrudan etkilendiği hesaba katıldığında, Ermeni meselesinin sıradan insanlara bakan veçhesi ister istemez tali kalmaktadır. Bu ikincil kalma durumu yüzünü, çoğu kez 'tehcir esnasında savaş ve yol koşulları nedeniyle ölmüş/öldürülmüş ve sadece sayısal bir değer biçiminde ifade edilen Ermeniler' olarak göstermektedir. Oysaki tarih; sıradan insanın yaşantılarını, kolektif temsillerini, zihniyetlerini, maddi medeniyetlerini (beslenme şekilleri, kullandıkları aletler ve teknikler, giyim tarzları vb.) ele aldığı ölçüde 'biz'e, diğer bir deyişle sıradan insana dair bir hüviyet kazanabilir. Bu kimlik, insanın sosyal kimliğini anlama ve yorumlama olanağı taşıdığı için gruplararası ilişkilerin iyileştirilmesi yönünde atılacak bireysel ve grup düzeyindeki adımları kolaylaştırabilir.

IV.

Ermeni meselesi tarihçiler özelinde, belgeler üzerinden diğer bir deyişle *objektif olarak* tartışılıyor gibi görünse de her iki devletin ideolojik angajmanları ve tartışmacıların sosyal–psikolojik arka planları belgelerin farklı türden yorumlanmasına kapı aralıyor gibi görünüyor. Buraya kadar dahi bir sorun telakki edilmeyebilir. Ancak bu tartışmalara şahit olan sıradan insanlar, belgeler yoluyla sunulan 'objektif' bilgileri, kendi sağduyu bilgileriyle birleştirerek; basmakalıp, doğruluğu çok da dert edilmeyen, en yakındaki ve dolayısıyla en kolaydaki şekliyle meseleye dair kendi sosyal temsillerini oluşturmaktadırlar. Sıradan insan

için önceleri aşina olmayan bu mesele, sosyal temsiller aracılığıyla anlaşılır, açıklanabilir ve bilindik hâle dönüşür. Bu vakitten sonra artık 'sosyal gerçeklik' bağlamsal koşullara ve ihtiyaca uygun olarak yeniden ve yeniden kendini üreten söylemler üzerinden kurulur. Tarihte var olmuş 'gerçeklikler', sıradan insanın sağduyu repertuarına kendinde var olan sosyal temsillerine uyumlu olduğu müddetçe eklemlenir. Hem Ermenistan hem de Türkiye halkının bu meseleye dair sosyal temsillerinin birbirine temas etmemek üzerine kurgulandığı düşünülürse, tarihçiler üzerinden cereyan eden tartışmalardaki *kanıtlar*, Ermeniler için *mağduriyeti;* Türkler için *yok saymayı* perçinlemektedir. Maalesef mağduriyet ve yok sayma psikolojileri, bir süre sonra pratik yaşamdaki işlevleri nezdinde bir var olma biçimine yani bir yaşam stiline dönüşerek meselenin çözülebilir yanlarını taraflar için olanaksızlaştırmaktadır.

V.

Tarihçilerin Ermeni meselesine genel yaklaşımı, Ermeniler tarafından ileri sürülen tezlere karşı 'savunma' düzleminde işliyor. Diğer yandan barışçıl ilişkiler kurmak isteyen Ermenilerden gelen her türlü adım, 'müzmin düşman'dan gelen salvolar şeklinde anlaşılırken, bu adımlara 'acaba nasıl bir kurnazlık peşindeler' gibi bir tavırla yaklaşılıyor. Hâl böyle olunca çözüm için alternatif yolların silikleşmesinin önü kendiliğinden açılıyor. Tarihçilerin böylesi bir tutumu benimsemesinin ardında hiç kuşkusuz rasyonel bazı nedenler ayırt edilebilir: Uluslararası camiada özellikle Ermeni Diasporasının 'nasıl bir hamle yaparsam Türkiye'yi köşeye sıkıştırabilirim' tavrı, keza çözümsüzlüğü kolaylaştırıyor. Böylesi karşılıklı çekişmelerin yaşandığı bir arenada sıradan insanın talepleri, duyguları, hayalleri akla bile gelmiyor. Oysaki bir barış ortamı tesis edilecekse, en başta Türkler ve Ermenilerin birbirine ilişkin basmakalıp fikirlerinin erimesi, yerine barışçıl ilişkileri kolaylaştıran, ayrımcılık ve nefret söylemi pratiklerinden uzak bir zihin hâli gerekiyor.

Tarihçiler kendi müktesebatları ölçüsünde Ermeni meselesinin çözümü noktasında akışı değiştirici katkılarda bulunabilirler. Ancak bu meseleye yüklenmiş ve bir şekilde çözümlenmemiş hayli yoğun duygu kitlelerinin varlığı, çözüm için tek adres gösterilen tarihçilere, bir ölçüde, zulüm olarak değerlendirilmelidir. Zira sırtlarına yüklenmiş bu sıklet, tarihçilerin hareket kabiliyetini sınırlayarak onları *bu büyük sorumluluğun* altında bilfiil ezmektedir.

Değerli arkadaşım Sercan Karlıdağ'a katkılarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

ET YEME[ME]NİN PSİKOLOJİSİNE GİRİŞ

Hilal Peker Dural*

Hayvanlar uzun süreden beri insanların beslenme ve giyim alanlarında, insanlar için üretilen ürünlerin test edilmesinde, temel insan biyolojisi hakkındaki araştırmalarda kullanılmaktadır. Ayrıca "evcil hayvanlar" olarak insanların hayatlarında yer alarak çoğu kez bir aile üyesi görülmektedir. Kısaca hayvanlar insanların yaşam alanlarının hemen her yerinde var olmaktadırlar; ancak bu farklı tarzdaki var olma biçimlerinin ahlaki boyutu ayrı ve kadim bir tartışma konusu olarak karşımızda durmaktadır. Bu yüzden araştırmacılar hayvan–insan ilişkilerinin incelenmesinin önemini vurgulamaktadırlar. Yapılan araştırmalara göre, insanların hayvanlarla ilişkilerinde birçok faktör etkide bulunmaktadır; din, kültür, bireysel farklılıklar, ideolojik inançlar ve toplumsal cinsiyet bunlardan sadece birkaçıdır.

Dini inançlar ve hayvanlara yönelik tutumlar arasında oldukça güçlü bir ilişki vardır. Tanrı'ya ya da ölümden sonra yaşama inananlar ve daha muhafazakâr olanlar, insanlar ve hayvanlar arasında bir dikotomi (ikilik) olduğunu benimsemektedirler. Diğer bir deyişle bu kişiler, hayvanlar ve insanları ayrı boyutlarda konumlandırmaktadırlar ki inançlı olmanın, insan–merkezcilikle (anthropocentrism), yani insanların hayvanlardan ve doğadan üstün olduğu fikriyle pozitif ilişkili olduğu birçok araştırmada belirtilmiştir. Yine, kültür de insan ve hayvan ilişkilerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Hangi hayvanın evcil hayvan olabileceği, hangi hayvanın yenilebileceği, hangi hayvanın sevimli olarak değerlendirileceği kültürden kültüre değişiklik göstermektedir. Tüm bunların yanında bireysel seviyedeki faktörler de insan–hayvan ilişkisine etkide bulunmaktadır. Örneğin, empati eğiliminin (dispositional emphaty) bu konuda önemli bir bireysel değişken olduğu belirtilmektedir. "Empatik endişe", hayvanlara acı çektirmeyle ilişkili endişeleri ve hayvanların deneyimlediği acıyı tahmin edebilmeyi kapsar. Empatik acının varlığı hayvanlara yönelik olumlu tutumlara sahip olmakla ilişkilidir, empatik acıya sahip olan bireyler hayvanların acı çekmesine neden olan uygulamalara daha çok karşı çıkmaktadırlar. Bununla ilgili olarak bir çeşit beyin görüntüleme tekniği olan fMRI ile yapılan bir araştırmada, hayvanın acı çekmesiyle ilgili video izleyen bireylerin beyinlerindeki empati ile ilişkili alanlarda daha çok aktivite meydana geldiği gözlenmiştir.

* Ege Üniversitesi, Arş. Gör.

Bununla birlikte, güçlü olan grubun hiyerarşik olarak daha üstte ve ayrıcalıklı olması gerektiği inancıyla ilişkili olan sosyal baskınlık yöneliminin de hayvanlara yönelik tutumları etkilediği yine gerçekleştirilen çalışma sonuçları arasındadır. Sosyal baskınlık yönelimine sahip olan insanların, insanlar ve hayvanlar arasında bir benzerlik olmadığı inancını güçlü bir biçimde desteklediklerini görülmüştür. Bu kişiler aynı zamanda hayvansal ürünleri kozmetik, beslenme ve giyim gibi alanlarda kullandıklarını ifade etmektedirler. Otoriteye boyun eğmeyle ve geleneksel sosyal normları benimsemeyle ilişkili olan sağ–kanat yetkeciliğinin de insan–hayvan ilişkisinde etkili olduğu görülmektedir. Bu açıdan, sağ–kanat yetkeciliğine sahip olanlar, insanları hayvanlardan ayırmaktadırlar ve insan–hayvan benzerliğine şiddetle karşı çıkmaktadırlar. Yapılan araştırmalarda, hepçillerin, vejetaryenlere oranla sağ kanat yetkeciliğini ve sosyal baskınlık yönelimini daha çok onayladıkları görülmüştür.

Bazı insanlar hayvanlara ve çeşitli nesnelere duygu, biliş gibi insan nitelikleri atfetmektedirler, buna *antropomorfizm* (insan biçimcilik) denilmektedir. Bazı yazarlara göre hayvanları insansı–insana benzer olarak görmek empati ve hayvanı koruma duygusu uyandırmaktadır; bu kişiler vejetaryen ve vegan tutumları daha çok desteklemektedirler. Vegan ve/veya vejetaryen tutumların oluşmasında bunlara benzer birçok faktör rol oynamaktadır.

Bilindiği üzere, birçok insan et yemekten hoşlanır; ancak bir duyguya sahip olan bu varlıkları öldürmek veya incittiğini bilmek rahatsızlık vericidir. Bu tutarsız durum *et paradoksu* (meat paradox) olarak adlandırılmaktadır. Bununla birlikte, etin bir yandan besleyici olması bir yandan da patojen riski içermesi de paradoksal bir durum taşımaktadır. Araştırmacılar bu "rahatsız edici" duruma yönelik üç çözümden söz etmektedirler. Bunlardan birincisi vejetaryen olmaktır, yani eti öğünden çıkarmak ve et yemeyi sonlandırmak. İkincisi ise, eti hayvandan ayrı düşünmektir. Daha açık olmak gerekirse; bu durumu, bifteği inekten ayrı düşünmek olarak ifade edebiliriz. Eti hayvandan ayırarak, hayvanların acı çekme kapasitelerini inkâr etmiş oluyoruz. Üçüncü olasılık ise, insanların et yerken ahlaki endişelerini bastırmalarıdır. Bununla birlikte ikinci ve üçüncü olasılıklar birbiriyle bağlantılıdır. Çünkü araştırmacılar, hayvanların acı çekme kapasitesine sahip olduklarına yönelik düşüncenin ahlaki endişenin temelinde yer aldığını belirtmektedirler. Et yemenin, dolaylı olarak insanların yedikleri hayvanın acı çekmesiyle ilişkili zihinsel durumlarını inkâr etmelerine yol açtığı belirtilmektedir. İnsanların kendi davranışlarından tutumlarını çıkarsadıklarını öne süren Kendini Algılama Teorisine (Self–Perception Theory) dayanarak, et yiyen (davranış) insanların, hayvanlara ahlaki haklar bahşetmemiş (tutum) olabilecekleri öne sürülebilir.

Bilişsel Tutarsızlık Teorisine göre ise, insanlar tutumları arasında çelişki gördüklerinde tutarsız olan bileşenlerden birini değiştirmektedirler. Buna göre, et yeme ve hayvana ilişkin endişeler çözülmesi gereken duyuşsal bir tutarsızlık–uyuşmazlık oluşturmaktadır. Bu yüzden et yiyen bir kişi, ya ete yönelik tutumlarını ya da hayvanla ilişkili tutumlarını değiştirmelidir. Buna göre vejetaryenlerin ve hepçillerin tutumlarını çözümleyecek olursak; vejetaryenler için, hayvanlara yönelik uygulanan etik olmayan davranışlar et yemenin reddine yol açmaktadır. Hepçillerde ise durum çelişiktir; hepçillerin hayvanların ahlaki bakımdan eksik olduklarını düşünüp, hayvanları öldürmenin ahlaki bir durum olmadığı kararına vararak bu uyuşmazlığı çözdükleri düşünülmektedir. Bununla birlikte, hayvanların acı çekme kapasitelerini yok sayarak da insanların bu çelişkiyi çözdükleri belirtilmektedir.

Hayvanlardan insan niteliklerini (örneğin, bilinçlilik) ve onların bireyselliklerini (individuality) çekip almak, onları incitmeden ya da onlara acı çektirmeden önce kendimizi onlardan farklılaştırma stratejisi sağlar. Hayvanların insanlardan daha az haklara sahip olduklarını düşünmek, hayvanlara zulmetmenin bir suç olmadığını düşünmemizi beraberinde getirir. Böylece hayvanlara olumsuz biçimlerde davranmanın meşru yolu açılmış olur.

Hayvanların kullanımını meşrulaştıran bir diğer şey de *dil*dir. Örneğin inek etini "biftek" olarak adlandırmak, tabaktaki etin nereden geldiği fikrini insan zihninden ayırmayı kolaylaştırmaktadır. Yani yiyecek kategorisindeki hayvanlar, hayvanlıktan çıkarılmaktadır (de-animalized) böylece, et anonim hale gelmektedir. Vejetaryenlerin ise eti, yaşayan hayvana yeniden bağladıkları belirtilmektedir ki bu yüzden et yemeyi tercih etmedikleri söylenebilir.

Görüldüğü gibi, et yemeyi/yememeyi tercih etmek, birçok karmaşık kültürel ve bilişsel süreçlerle ilişkilidir. Son zamanlarda vejetaryenlik popüler bir diyet biçimi hâline gelse de, birçok insan hâlâ et yemeyi sürdürmektedir; ancak bunu yaparken hayvanları tabaklarındaki etten ayırmaktadırlar ve onların bir akla sahip olduğunu görmezden gelmektedirler. İnsanlar hayvanlarla olan ilişkilerini, onlara atfettikleri özellikler, kendi kültürel arka planları, inançları ve kişilik özellikleri üzerinden kurmaktadırlar.

Kaynaklar

Allen, M., W., Wilson, M., Ng, S., H. veDunne, M. (2000). Values and beliefs of vegetarians and omnivores, *The Journal of Social Psychology, (140)*4, 405-422. Doi: 10.1080/00224540009600481

Amiot, C. E. ve Bastian, B. (2014). Toward a psychology of human–animal relations. *Psychological Bulletin, (141)*1, 6-47. http://dx.doi.org/10.1037/a0038147

Bastian, B., Loughnan, S., Haslam, N. ve Radke, H. R. M. (2011). Don't mind meat? The denial of mind to animals used for human consumption. *Personality and Social Psychology Bulletin (10)*10, 1-10.

Filippi M., Riccitelli G., Falini A., DiSalle F., Vuilleumier P. ve ark. (2010). The brain functional networks associated to human and animal suffering differ among omnivores, vegetarians and vegans. *PLOS ONE, (5)*5. 1-9. Doi:10.1371/journal.pone.0010847

Loughnan, S., Haslam, N. ve Bastian, B. (2010). The role of meat consumption in the denial of moral status and mind to meat animals. *Appetite 55*(1), 156-159.

Loughnan, S., Bastian, B., &Haslam, N. (2014). The psychology of eating animals. *Current Directions in Psychological Science (23)*2, 104 -108.

Rothberger, H. (2014). Efforts to overcome vegetarian-induced dissonance among meat eaters. *Appetite 79*(1), 32-41.

Ruby, M., B. veHeine, S. J. (2011). Meat, morals, and masculinity. *Appetite 56*(2), 447-450.

Ruby, M., B. (2012). Vegetarianism, A Blossoming field of study. *Appetite 58*(1), 141-150.

"ALT TARAFI BİR HAVAALANI" BİZE SOSYAL PSİKOLOJİ İLE İLGİLİ NE SÖYLER?[1]

Yasemin Abayhan*

De Botton'un "Havaalanında Bir Hafta" kitabını okumuş olanlar havaalanlarının ilişkilerin dinamiklerinde nasıl bir rol oynadığını anımsayacaklardır. Nice tren garı, havaalanı, otobüs terminalleri romantik ilişkilerin dinamiklerinin anlaşılmasında okuyucuya bir "arka plan" sağlar.

Kuşkusuz bu mekânların hem sinematografik, hem de romantik çekicilikleri fazladır. Ancak toplu taşımanın bu vuslat noktaları naif bireyler dışında, aslında sosyal bilimcilere de oldukça önemli veriler sunabilir.

Bir havaalanını ele alalım. Havaalanı (özellikle de artan uçak firmalarının sayesinde) pek çok farklı sosyo–ekonomik düzeyin bir arada belirli bir süreyi geçirebileceği kapalı bir mekân olarak tanımlanabilir. Burada havaalanlarının bireyin yolculuğu için bir zorunluluk içerdiğini ve belirli bir süre farklı grup üyelerinin o mekânı paylaşmak zorunda olduğu unutulmamalıdır. O yüzden aslında bireylerin sosyal kategorilemelerine, ayrımcı davranışlarına yönelik pek çok örnek havaalanlarında gözlemlenebilir. Türkiye'de psikolojinin diğer alt alanları kadar dikkat çekmeyen "çevre psikolojisi" (*environmental psychology*) bireylerin içlerinde bulundukları mekânların davranışları üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu araştırmaktadır. Kuşkusuz havaalanlarının birey üzerindeki etkisi hepimiz tarafından deneyimlenmiştir.

Bir havaalanına girmekte olduğunuzu hayal edin. Bir anda kendinizi normalde olduğundan daha havalı, meşgul ve özgüvenli hissetmeye başlamıyor musunuz? A noktasından B noktasına otobüs ile de gidebileceğiniz bir zaman uçağı kullandığınızda kendinizden daha emin hareket ettiğinizi ve etrafınızdakilerin de hareketlerinin daha abartılı olmaya başladığını fark etmiyor musunuz? İşte çevre psikolojisi tam da bu değişimleri açıklamaktadır. Her ne kadar çevre psikolojisi bize havaalanında farklılaşan insan davranışları ile ilgili bilgi sağlasa da süreçte grup ve kişilerarası ilişki dinamiklerini anlamakta sosyal psikolojinin prensiplerine ihtiyacımız bakidir. Belki de sosyal psikolojinin büyüsü buradadır. Çok basit, bariz gibi görü-

[1] Bu yazı daha önce *www.hurfikirler.com* sitesinde yayınlanmıştır. Yazının yeniden yayınlanmasına izin veren sevgili Yasemin Abayhan'a teşekkür ederiz.

* Hacettepe Üniversitesi, Yrd. Doç. Dr.

nen davranışların anlaşılması pek çok kurama dayanır.

Havaalanları herkesin taşımak durumunda olduğu bir yükün varlığından ötürü kadınlara yönelik pozitif ayrımcılığın fazlasıyla vurgulandığı alanlardır. Etrafınızda infilak etmekte olan bavulu ile cebelleşen pek çok kadına rastlayabilirsiniz; ancak o kadının herhangi bir erkek yolcuya nazaran diğer insanlardan "yardım alma" olasılığı oldukça fazladır. Kadınların erkeklere göre aldıkları yardımın daha belirgin olarak görülebileceği diğer iki alandan biri uçağına geç kalmış olan bir kadın yolcu ile uçağına geç kalmış olan bir erkek yolcunun gördükleri muamelenin karşılaştırması olabilir. Kuşkusuz burada sosyal psikolojide "güzel olan iyidir" olarak adlandırılan fiziksel çekiciliğe yönelik kalıpyargı da işin içerisine girecek ve biyolojik cinsiyeti ne olursa olsun "güzel" olarak tabir edilen bireyin sırada önünüze geçmesine izin verdiğinizi fark edeceksiniz. Zira Shinners tarafından gerçekleştirilen bir araştırma bize göstermiştir ki, güzel olanların daha az yalan söylediği düşünülmektedir. Dolayısıyla bir "güzel"in sizi kandırıp sıranızı alma ihtimali oldukça minimaldir, ya da size öyle gelmektedir.

Havaalanları bireylerin "zaman yönetimi" (*time management*) denilen bilişsel ve davranışsal süreçte ne kadar başarılı olduğu ile de ilgili mekânlardır. Sosyal psikolojide "kendini düzenleme" (*self–manage-ment*) kavramı altında ele alabileceğimiz bireyin belirli bir hedef için sözgelimi meşakkatli ve istenmedik "uçağı kaçırmamak", bu sonucuna maruz kalmamak adına davranışlarını düzenlemesi örnek olarak değerlendirilebilir. Burada "kültür" kavramının göz ardı edilmemesi gerekir. Zira kendini düzenleme açısından görece daha başarılı kültürlerde, etrafta koşturmakta olan insanları pek fazla görememekle beraber zaman algısı daha "geniş" olan Akdeniz ülkelerine bakıldığında havaalanlarının bireysel bir ralli alanına dönüştüğü fark edilebilir.

Havaalanlarındaki zaman sınırlaması kuşkusuz sadece yolcular için değil, uçak firmaları ve onların çalışanları için de geçerlidir. İşte bu noktada Hofstede tarafından kültürler arası araştırmalarda ortaya konmuş olan "belirsizliğe tahammülsüzlük" (*intolerance to ambiguity*) kavramından bahsedilebilir. Uçakların rötar yapmaları, iptal olmaları gibi süreçler bireyde belirsizlik hissine yol açar. Tüm psikoloji literatürünün kabul ettiği gibi belirsizlik bireyde endişe, kaygı yaratır. Keza bireyin karşılaştığı tehdit "müphem" olduğu için hangi kaynaklarını nasıl kullanması gerektiğini, yani kendisini nasıl düzenlemesi gerektiğini bilememekte bu da tehdit algısını arttırmaktadır. Yapılan pek çok kültürlerarası araştırma Türkiye Kültürü'nün belirsizliğe tahammülsüzlük puanlarının oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Bireylerin gerçekleştirmeyi hedefledikleri planlarını belirsiz ertelemelerine sebep

olan “rötar” ya da tamamen ortadan kalkmasına sebep olan “iptal” kavramlarını havaalanlarında saçını başını yolmakta olan insanlarla karşılaşmamızdan çıkarsayabiliriz. Kuşkusuz burada Rotter’in ortaya koyduğu “kontrol odağı” kavramının da önemi mevcuttur. Hayatımız üzerinde kontrolümüz olsun isteriz, bu kontrolün gökten yağan karın kalınlığına bağlı olması bizi yalnızca üzmez, küplere bindirir.

Rötarın anons edilmesi üzerine ortaya çıkan tepkilerin gitgide sertleşmesi ve aslında bireylerin kaybettikleri zamana yönelik öfkelerini uçuş firmalarının mümessillerine yöneltmesi tipik bir “persekütasyon” olarak ele alınabilir. Ancak burada dikkat çekici olan bir nokta da uçuş firması çalışanının tepkisinin de bizim davranışımızı değiştirme potansiyelidir. Sosyal psikoloji literatüründe ele alınan ikna yöntemlerinden bir tanesi “eşiğe adım atma” (*foot in the door*) taktiğidir. Bu yöntemde bireyden kabul edilmesi zor bir şeyi istemeden önce kabul edilmesi daha kolay, küçük bir istekte bulunulur. “Rötar için benim yapabileceğim bir şey yok beyefendi, ne yapabilirim?” diyerek gözlerini deviren çalışanın bu taktiği kullanmadığı da, bilmediği de ortadadır. Ancak onun yerine “öncelikle size açıklama yapmama ve pasaportunuzu kontrol etmeme izin verebilir misiniz?” girişini gerçekleştiren çalışanın daha başarılı olduğu gözlemlenebilir. Keza Heider, Allport, Festinger gibi pek çok sosyal psikoloğun vurguladığı gibi insanlar tutarsız olmayı sevmez. İlk istek olan “açıklamayı dinleme”nin kabul edilmesi daha sonrasında büyük ihtimalle açıklamanın kabulünü getirecektir.

Hoşumuza gitsin gitmesin, havaalanları, aynı zamanda bireylerin “mülkiyet” anlayışlarına yönelik ilginç bir gözlemi daha ortaya koyabilir. Bireyci kültürlerde kişilerin oturdukları koltukları “geçici bir süre” mülkleri olarak kabullendikleri gözlemlenebilirken daha toplulukçu kültürlerde bireylerin eşyalarını koydukları tüm bölgelerin “kendilerine ve yakınlarına tahsis edilmiş” olarak algıladıklarını ve bunu geçici bir mülk olarak görmedikleri söylenebilir. Havaalanları “kişisel alan” (*personal space*) kavramına da kültürlerarası örnek verilebilmesi açısından aslında ideal mekânlardır. Bireyci kültürlerde bireylerin birbirlerine değmeden oturabildiklerini görürken, toplulukçu kültür mensubu bir bireyin okuduğunuz kitabın sayfasını çoktan okuduğunu ve dahi değiştirmenizi beklediğini gözlemleyebilirsiniz. Burada kritik olan aynı davranışı, o kültürün mensubu olarak, sizin de gerçekleştirebilmenizin anormal algılanmayacağını bilmeniz, zira “kişisel alan” kavramınızın çok katı olmamasıdır.

Birden fazla sosyo–ekonomik katmanın aynı anda, aynı uçağı beklediği süreçte birbirlerine karşı sergiledikleri davranışlar da gruplararası davranışlara örnek teşkil edebilir. Burada önemli olan nokta “sosyo–ekonomik düzey”in yalnızca bireyin alım gücü ile değil

kültürel tahakkümü ile de bağlantılı olduğunun görülmesidir. İki kişinin de aynı uçuşta, birbirlerine benzer meblağlar ödediğini düşünelim... Uçağın kalkmasını hangisinin banklarda oturarak, hangisinin bağdaş kurarak bekleyeceği aslında sosyal katmanlar açısından belirgindir. Bu farklılık alım gücünden değil, kültürel iktidardan süregelmektedir. Özellikle dikey hiyerarşi kavramının olduğu ve güç mesafesinin (*power distance*) yüksek olduğu kavramlarda bu ayırımın her iki taraf açısından da hızlıca kabul gördüğü söylenebilir.

Son olarak havaalanlarında bireylerin bekleme süreleri arttıkça irrasyonel para harcama davranışlarında artış olabileceği söylenebilir. Keza bireyler uçaklarının ne zaman kalkacağını kontrol edemeseler de, ceplerinden ne kadar paranın uçacağını bilebilir ve bu tür bir fonksiyonel olmayan kontrol hissine muhtaç olabilirler.

Kuşkusuz uçağı dört saat rötar yapan benim yerime bir romantik olsa idi bu yazıda insanın kendiliğine ve kendisinin bir yerlere seyahatini ayrıştırabilir, Pico Iyer'e atıfta bulunabilirdi. Ancak romantizm bir yana pozitivizmden payını haylice almış olan bir sosyal psikolog, malum rötarda etrafında tam da yukarıda özetlenen süreçleri görebilmektedir.

Genel olarak sosyal bilimlerin, özgül olarak sosyal psikolojinin büyüsü böyledir. Kişinin sadece gördüğünü anlamasına değil, anladığını görmesine olanak tanır.

BEN OLMAYAN'A YÖNELİK KORKU: ZENOFOBİ

Remziye Yeşilyaprak*

Travma; aniden, beklenmedik bir şekilde gerçekleşen, kişinin kendisine yahut çevresindekilere zarar veren, geçmiş ve geleceği ayıran olayların bütünü olarak tanımlanır. Travmatik olaylar; olağandışı, zorlayıcı ve kişinin başa çıkma yeteneğini aşan olaylardır. Kişinin ölüm yahut yaralanma gibi bir olay yaşaması, bir başkasının yaşamına yönelik tehdide tanık olması ve bu olaylar karşısında aşırı derecede korkması, çaresiz hissetmesi veya dehşetle tepki vermesi psikolojik travmadır. Travmatik olaya gösterilen tepkilerin bir ayı geçen bir süre zarfında devam etmesi Post Travmatik Stres Bozukluğu (PTSB) olarak isimlendirilmektedir.

Psikolojik travmada iki tehdit unsuru mevcuttur. Bunlar, fiziki tehdit ve psikolojik tehdittir. Psikolojik tehdit içinde başat bir role sahip olan ve PTSB'yi tetikleyerek zarar verici etkisini arttıran olaylardan biri de zenofobidir. Zenofobi (Xenophobia) sözcüğü Yunanca "yabancı" anlamına gelen "xenos" ve "korku" anlamına gelen "phobos" sözcüklerinin birleşiminden oluşur. Zenofobinin tarihteki izi sürüldüğünde çok eski tarihlere, Sodom ve Gomore topluluklarına kadar gidilebilir. Bir grubu 'diğeri' olarak nitelendirip o gruptan korkma ve nefret etme zenofobi olarak tanımlanmaktadır. Zenofobinin temel nedenlerine bakıldığında kısaca şu maddelerle özetlenebilir:

- Devletlerin etnisiteyi temel alan politikaları (seçilmiş, kutsal ırk gibi)
- Yabancı ya da göçmenlerle ilişkide yaşanmış geçmiş temelli kötü deneyimler
- Söz konusu yabancı ya da göçmenlerle ilgili toplumda oluşan dil ve buna bağlı gerçekçi olmayan analizler. (lakap takmak, aşağılayıcı fıkra ya da hikâyeler oluşturmak vb.)
- Kültürel farklılığı yorumlamada gerçekçi olmayan tutumlar
- Belirli bir grubun davranışlarını gerçekçi olmayan bir algıyla genelleştirmek (Beçene, 2012).

Travmatik bir olay sonucunda meydana gelen zenofobide, kişi, en temelde kendisine yahut çevresindekilere yönelik bir tehdit algılar. Bu tehdit sonucunda içe kapanır ve diğerlerine yönelik bir korku duymaya

* Psikolog

başlar. Bu korku kişinin kendisini güçsüz ve çaresiz hissetmesine sebep olur. Bu açıdan, kişi çevresindekilerle ilişki kurmada zorlanır, uygunsuz ve zarar verici davranışlar gösterebilir. Bu tepkiler PTSB tepkileriyle son derece benzerdir.

Kişide korku, kaygı ve savunma hâlinin olması 'diğeri'ne yönelik nefreti pekiştirir. Kişi başlangıçta biz/onlar şeklinde bir düşünce yapısına sahipken bu ayrım zamanla diğerine yönelik sürekli korku haline dönüşür. 'Diğeri'ne yönelik sürekli korku sonucunda meydana gelen nefret yumakları, şiddet şeklinde patlak verir. Koloni topluluklarından günümüz demokratik düzenlerine varıncaya kadar geçen süreçte farklı bölgelerde ve ülkelerde birçok zenofobi örneği gözlemlenmiştir. Fields (2007), dünya toplumları açısından düşünüldüğünde zenofobinin meydana geliş şekline göre dört kategori içerisinde ele alınabileceğini belirtmiştir:

İlk kategori koloni sisteminin olduğu ülkelerde görülen, hâkim grup dışında kalan azınlık gruplara bir şeylerin dayatılması, şeklinde ortaya çıkan zenofobidir. Azınlık grup, hâkim grubun yasalarını, dilini, kültürünü vb. özelliklerini benimsemeye zorlanmaktadır. Kabul etmediği yahut karşı çıktığı takdirde 'vatan haini', 'düşman' olarak nitelendirilir ve bu gruplara yönelik şiddet olayları meydana gelebilir. Dünya devletleri açısından düşünüldüğünde koloni geçmişi olan Kuzey İrlanda bu konuda güzel bir örnek teşkil etmektedir. Kuzey İrlanda bir zamanlar birçok grubun bir arada yaşadığı bir bölgeydi. Ancak 1532 yılında İngiltere kralı VIII. Henry'nin Protestanlığı kabul etmesi ülkede mezhep savaşlarının habercisi olmuştur. Ülkede yaşayan Katolikler birçok olumsuzlukla karşılaşmışlardır. "Vatan haini" ilan edilerek şiddet olaylarına maruz kalmış, göçe zorlanmışlardır. Malları ellerinden alınarak paylaştırılmıştır. Geçmiş dönemde meydana gelmiş ve Katolikleri 'diğeri' olarak nitelendirip onlara yönelik nefret temelli gerçekleştirilen olayların tesiri günümüzde de hâlâ devam etmektedir.

İkinci kategoride ekonomik veya politik anlamda stresli bir süreç geçiren toplumlarda meydana gelen zenofobidir. Bu kategori için Almanya güzel bir örnek teşkil etmektedir. I. Dünya Savaşı sonucunda yenilen Almanya ekonomik açıdan sıkıntılı bir süreç geçirmiştir. Bu süreçte meydana gelen zararlar Almanya'yı günah keçisi aramaya yöneltmiştir ki bu olay sonucunda günümüzde hâlâ insanlık tarihinin utanç verici olayları arasında anılan anti–semitist olaylar meydana gelmiştir. Almanlar kısa bir süreliğine kendilerine somut düşmanlar yaratmışlardır. Bu düşmanlar onların arasında yaşayan *Alman olmayanlar* yani yabancılardı. Nazi Partisi'nin iktidara gelmesinin ardından Yahudilere yönelik şiddet içerikli birçok eylem gerçekleştirilmiş ve bu gruplar yok edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü kategoride ele alınacak zenofobi türü için örnek gösterilecek iki grup İsrail ve Filistin'dir. Bu iki grup kendi toprakları olarak kabul ettikleri bölge için yıllardır savaşmakta ve bir grup diğer grubu suçlayarak bölgeye sahip olmaya çalışmaktadır. Bu iki grup arasında diğer grubu ötekileştirme ve şiddet uygulayarak üstün gelmeye çalışma hâli sömürge güçlerinin eliyle ve büyük dünya devletlerinin etkisiyle yıllardır süregelmektedir. Bu grupların apayrı iki dine mensup olmaları da birbirlerine yönelik korku ve nefret kökenli şiddeti, zenofobik eylemleri pekiştirmektedir.

Dördüncü ve son kategori içinde ise sömürge güçlerinin zenofobik eylemlerine maruz kalmış Güney Afrika ülkeleri gösterilebilir. Bu ülkeler önce Hollanda ardından İngiliz sömürgesi olarak yıllarca ırkları, dilleri, kültürleri, en önemlisi varlıkları konusunda mücadele vermişlerdir. Ten rengine bağlı olarak birçok zenofobik eylemle (aşağılanma, yok sayılma, şiddete maruz kalma vb.) yüz yüze gelmişlerdir. Özellikle de ırka veya etnik kimliğe yönelik ayrımcılık örnekleri dünya tarihi açısından bakıldığında oldukça sık karşımıza çıkmaktadır.

Bir grubu 'diğeri' olarak sınıflandırıp günah keçisi ilan etmek ve üzerine çamur atarak mağdur hâle getirmek sık sık karşılaşılan vakalardır. Buna göre 'diğeri' olan grup; korkutucu, tehlikeli ve nefret edilmesi gereken olarak görülmekte ve gruba yönelik itici, kusurlu ve esnek olmayan genellemeler yapılmaktadır. Dahası bu grup; aşağılayıcı söylem, dışlama, şiddet gibi yollarla cezalandırılmaktadır.

Gruplar arasında meydana gelen önyargılı ve ayrımcı tutumlar dezavantajlı konumdaki grup üyelerinin travmatize olma oranını arttırmaktadır. Dezavantajlı konumda olan grup üyeleri içe kapanarak yahut şiddet uygulayarak tepki verebilir. Bu gruplar baskı ve aşağılanmalara dayanamayarak göç yapmaya zorlanabilir. Örneğin, 1960 yıllarında Fransalı Cezayirlilere yönelik önyargıların artması birçok kişiyi göçe zorlamıştır. Okullarda kendi kültürlerine özgü simge veya kıyafetleri kullanmaktan alıkonulmaları birçok çocuğun travmatize olmasına neden olmuştur.

Travmatik bir olaya maruz kalan çocuk ve ergenlerde güçsüzlük ve çaresizlik duyguları gözlenebilmektedir. Kimlik arayışında oldukları bir dönemde zenofobik olaylara maruz kalan bu bireyler çevreye yönelik saldırgan eğilimler gösterebilmektedir. Sürekli aşağılanma ve dezavantajlı konumda olma bu kişilerdeki kızgınlığı tetikleyerek intikam duygusuna yol açabilmektedir. Bunun sonucunda sürekli devam eden kuşaklar arası iç savaşlar söz konusu olabilmektedir.

Geçmişten günümüze zenofobi pratikleri düşünüldüğünde bu pratiklere en çok maruz kalan gruplardan birinin de göçmenler/mülteciler/sığınmacılar olduğu bilinmektedir. Ülkelerinde yaşadıkları olumsuzluklar

nedeniyle başka ülkelere sığınmak zorunda olan bu gruplara yönelik 'diğeri' etiketi her dönemde kullanılmıştır. Günümüz Türkiye'si açısından da Suriyeli mülteciler 'diğeri' konumundadır. Bu gruplara yönelik önyargılı tutumlar ve buna eşlik eden ayrımcı davranışlar sık karşılaşılan durumlardandır. Bu grupların kendi kültürleri yok sayılarak egemen kültürün dayatılmaya çalışılması, grup üyelerinin iş yerlerinde çalıştırılmak istenmemesi, bu kişilerin ev sahipleri tarafından kiracı olarak istenmemesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanmamaları gerektiğinin düşünülmesi zenofobik düşüncenin çıktılarıdır. Literatürde yapılan birçok araştırmada mültecilerin diğerlerine nazaran daha fazla PTSB belirtisi gösterdiği gözlenmiştir.

Zenofobi, PTSB'yi tetikleyerek kişilere fiziksel ve duygusal birçok zarar vermektedir. Zenofobiyi engellemek amacıyla kişilere 'diğeri'ne yönelik korkularını aşmaları noktasında terapiler uygulanabilir. Devlet politikaları ve yasaları bu korkuları engelleyici şekilde yeniden düzenlenmelidir. 'Diğeri' kabul edilen grup üyeleriyle temasa geçilerek sosyal hayatta ve finansal anlamda uygulanılan ayrımcılıklar en aza indirgenmelidir. Bu kişilerle ortak projeler oluşturularak dayanışmanın hayatta kalmak için ne kadar önemli bir unsur olduğu hatırlatılmalıdır. Günlük hayatta 'diğeri' kabul edilen birçok grup üyesinin diğer grup üyesiyle komşu, akraba, evli vb. konumlarda olduğu unutulmamalıdır. Gruplararası eşitsizlikler ve adaletsizlikler kanunlarla giderilmelidir.

Zenofobi en temelde zihinsel düzlemde bitirilmesi gereken bir problemdir. İnsan en başından beri 'diğeri'yle birlikte var olmuştur. Diğer bir deyişle, var olmak için her zaman 'diğeri'ne ihtiyaç duymuştur. Bu bakımdan 'diğeri' korkulan, nefret edilen olarak değil; tam aksine insanların birbirine güvenmesini ve esenlik içinde yaşamasını kolaylaştıran bir zenginlik olarak görülmelidir. 'Benim' 'ben' olmam için 'ben olmayan' bir 'diğeri'ne her daim ihtiyacım yok mudur?

Kaynaklar

Beçene, M. (2012). *Zenofobi Nedir? Belirtileri Nelerdir?* http://www.aktuelpsikoloji.com/zenofobi-nedir-belirtileri-nelerdir-11590h.htm (Erişim Tarihi: 25.06.2016).

Fields, R. M. (2007). Xenophobia: a consequence of posttraumatic stress disorder. *Trauma psychology: issues in violence, disaster, health, and illness* (1. Baskı) içinde (289-305). United States of America: Praeger Publishers.

SUSKUNLUĞUN OLANAKLILIĞI ÜZERİNE İKİ OLASI ANLATIM

Emre Oral

Hayattan ne anlamalıydım? Bunu bilmiyorum. Dün dünyaya gelmişim, bugün gidiyorum; fakat benim bir yüzerbahçem[1] var. İnsanın bir yüzerbahçesinin olması, ne var olması anlamını taşıyabiliyor ne de bunu düşündüğünü düşündüğünün üzerine düşünebilmesi. Bu daha çok, eğer kelimelere tenezzül etmek zorunda kalsaydım, ölümsüzlüğün yeryüzüne bir ceza olarak geri dönüşüne benzerdi. Bana özgü bir hastalık gibi –insanı ölümsüzlüğe sürgün eden bir hastalık [Sürgün, bir zamanlar, kışkırtıcı ve çekici düşüncelerin imparator tarafından onurlandırılması demekti]. Elbette insan koca bir ülkenin sorumluluğunu omuzlarında taşıyabilir veya kayıtsızlığı sonsuza dek askıya alan bir adanmışlığın yükünü sırtlanabilir ya da gecenin birinde bilinçli olarak kaybolduğu sokaklarda tanık olduğu bir şeyleri unutmak baskısıyla karşı karşıya kalabilir; ancak bir yüzerbahçe, bunlardan farklı olarak, hiçbir sorumluluğu söz konusu kılmaz. Bir–sorumluluk–sahibi–olmak, epey değerli bir meziyet olabilir; ancak bir sorumsuzluk projesi olarak yüzerbahçe, hiçbir takdir vaat etmeyecektir.

Kendimi çoğu kez çoraklıkla sınamış olmama rağmen, yüzerbahçemin dünü de bugünü gibi, çiçeklerle dolu. Çikolata kokusu ve ağır renkleriyle birkaç kozmos; davetsiz kolibrileriyle birkaç yılan otu çiçeği; genç kız diriliğinde birçok yıldız çiçeği; turuncunun utangaç bir tonunu taşıyan bir ayçiçeği; tatmin olamamış aşkla ilişkisi gayri estetik olan üç adet sabah sefası; yıkıcılığı azaltılmış sevginin estetik sembolü olarak da bir dikensiz kaktüs. Daha sayamadığım birçok çiçek, burada; ancak bugün manzaranın bir de fazlası var: bir Zinnia. Zarif Zinnia, geceleri çöken soğuğa karşı çok hassas bir çiçek. Ellerim, sadık bir uşak gibi dile gelerek bu manzarada bir gariplik olduğunu söylüyor.

1

Adam, ona doğru aheste beste yaklaşırken, adımlarına giderek artan bir tedirginlik hâkim olmaya başlıyor. Gece vakti tatlı–sert bir rüzgâr, göl sesleriyle bir araya gelerek, bu davetsiz güzeli dansa zorluyor; ancak adamın dizlerindeki titreyişin bir açıklaması yok. Atlas, omuzlarındaki Dünya'yı adamın omuzlarıma yüklemiş

[1] Chinampa. Toprakla örtülü sallardan meydana gelen ve genellikle göllerde yüzen bahçe. Aztek Uygarlığı'nda, bu bahçelerin üzerine küçük çalılar ve çiçekler yetiştirilirdi. Günümüzde de Meksika göllerinde bunlara rastlamak mümkün.

olmalı. *"Toprağa ne kadar zayıf bir kökle bağlısınız böyle! Tanrı aşkına, kim bilir nasıl ayakta duruyorsunuz... Yoksa sizi ayakta tutan da bu rüzgâr mı?"*

Bahçenin yeni sakininin önüne geldiğinde, adamın avuçlarında oluşan ter, birer sulama arkını andıran parmakları boyunca ilerleyerek parmak uçlarına varıyor –insan iki ayak üzerine doğrulmuş olsa da, yerçekimi hep masumiyeti korumaktan yana. Seyirci, bunun bir tür teslimiyet hâli olduğunu düşünebilir, ama adam hâlâ durumun tek hâkimi (daha doğrusu, şu manzarada hâkimiyeti çağrıştıran tek şey, adamın kendisi). Bunun en büyük göstergesiyse, bahçe sahibinin hazla olan kesintisiz ilişkisi. O bu ilişkiyi kesintiye uğratmayıp süreklileştirerek, esasında kendisini bu derin hazzın içinde boğuyor. En ufak acı karşısında takındığı tavrı, herhangi bir haz karşısında takınamıyor; onda doğal bir adaletsizlik var, çünkü konuşuyor: *"Sükûnetinde paylaşılamayacak bir şeyler var; onu benimle paylaşsan bile doymayacağım. Neyi verirsen ver, veremediklerin anlamına gelmeyecek misin?"* O konuşurken, gösterdiklerinden başka hiçbir şeye sahip olmayan varlıklar olmaktan en çok da çiçekler uzak. *"Leylaklarım ve zambaklarım vardı, uzun zaman önceydi ve onlarla birlikte uyurdum. Bir gün, söyledikleri şarkıyı kimsenin duymaması için söylediklerini bilmeden duydum onları, dinledim –şairin söylediği gibi, kulak, dillerden fazlasını söylemişti. Şimdi sen! Seni işitmemeli miyim? Ya artık çok geçse? Ya seni görmemem gerekiyorduysa?"* En azından adaletsizliğinin derinliklerinde bir tutarlılık yatıyor: o kendisine karşı *da* adaletsiz.

Eğer insan oluk oluk terlemek yerine, havaya su damlacıkları hâlinde dağılmıyorsa, bunu bilinçli olarak yapmıyor. Akıp gitme metaforu, içkin bir özellik mahiyetindeki sürekliliği barındırarak, esasında gelip geçiciliği müjdeliyor (öyle ya, akıp *gitmek*). Şu hâlde öncelikle yerçekimiyle, rüzgârla veya toz fırtınasıyla anlaşmanın önemi bir kez daha vurgulanmış oluyor. Başka bir deyişle, ilginin odağındaki nesne pek az kere o odakta ve aynı durumda uzun süre kalabilmiştir; bu onu derinden rahatsız eder. Birincisi, erotist terlemez. Onun vücudu verimli bir araziye de benzemez, sulama arkları için elverişli koşulları da oluşturmaz. Dolayısıyla onun, bu davetsiz güzelliği beslemek, onu kuşatıp korumak veya ablukaya almak gibi bir amacı da olamaz. İkincisi, erotist, ilgisini boşluğa yöneltir, çünkü boşluk onun sadık uşağıdır. Bahçe sahibinin güzel olanla dolaysız bir ilişkiye girme çabası, pek çok yönüyle bir aşk mektubuna benzer; ancak aşk mektubunun bir insafı vardır, genellikle kısa sürer (bahsedebileceği bütün şeyler epey sınırlıdır aşk mektubunun; hatta belki hiçbir şeyi yoktur elinde kelimelerden başka). Sonra, aşk mektuplarında süregelen dil, iletişim için kullanılan dil; yani kişileri birbirinden ayırarak, aralarında bir kanal oluşturan dil. Bütünleşmeyi olanaksız kılan böylesi bir aracı tercih etmek, bütün

bahçe sahiplerinin harcı olabilir. Onlar bundan büyük faydalar da sağlayabilirler, ancak erotist, dilin bu gümüş zincirlerini kullanarak tanrıları birbirlerine zincirleyen altından bir Silenos[2] heykelini andırır. Bir erotistin bu gibi bütün sırları, kulağa ne kadar inanılması güç; ne kadar efsanevi gelirse o kadar iyi (yalnızca başkaları için değil; kendi kavrayışı içinde bir sır olarak kalabilmiş birçok insanın içinden pek azı erotist çıkar). Bir zamanlar bahçenin sahibinin doğa bilimleriyle ilgilenen bir arkadaşı vardı ve ona, o daha sormamışken, çiçeklerin yerçekimine nasıl yenilmediklerini anlatmaya teşebbüs etmişti. Bahçe sahibi, o konuşurken duyduğu sıkıntıyı elbette ancak bir erotistin yapabileceği gibi, onun yüzünde keşfe çıkarak değerlendiremedi –sadece dinliyormuş gibi yaptı (dinliyormuş gibi yapmak, ciddiyetle dinlemekten çok daha yorucu bir durum olsa gerek –oysa keşif, dinlenmenin dâhice bir biçimidir). Hâlbuki adamın alnındaki kırışıklıklar, katlanmış bir mandalayı[3] andırıyordu.

İnsan parmaklarını toprağa sapladığında, sadece etrafına bakmaksızın nerede olduğunu anlama şansına sahip olmaz; aynı zamanda kayıp organlarından birini de az buçuk keşfetmiş olur. Bir kayıpla birlikte yaşamanın zorlukları türlü cambazlıklarla geçiştirilmedikleri sürece, insanı keşfe iten zorluklardır. Ortaçağ'ın sonunda köşeye sıkışan Avrupa'nın coğrafi keşiflerinin patlaması hiç de sürpriz olmamıştı. Ancak insanın kaybı, bir ya da birkaç ticaret yolunun veya jeopolitik getirileri olan bir bölgenin kaybından oldukça farklı, her şeyden önce onun kaybı sanal uzayda. Hastalıklı bir içe kapanıklık sergileyen bir insan sorguya çekilirken, bir noktadan sonra işkenceye başvurulabilir. Bu ona sanal uzayda katlandıklarını bir kenara bırakıp gerçek uzaya dönerek biraz nefes alma olanağı sunar –onu konuşturacak olan şey dışarıda değil, kendi içindedir. Ancak konuşmanın hazzını elinin tersiyle itememiş olmalı ki, konuşmaya devam ediyor: *"Daha önce bir atsineğinden, parmaklarını kaybeden bir adamın yürümekte zorlanacağını duymuştum. Yürümeyi unutabilirim; hazzı unutmaya da azabı unutmaya meyilli olduğum kadar meyilliyim –ne eksik ne fazla* [yalan]. *Ancak bu seni bir meydan okuma olmaktan koruyamayacak; arka bahçemde yüksek sesle okunacaksın, sürekli ve rahatsız edici bir araya girme dürtüsüyle dinleyeceğim. İlk defa dinlemekte bu denli zorlanacağım; ilk defa sözümü dinletemeyeceğim kimseye* [dinlemek hep zordu onun için, ama onu bir türlü keşfe zorlamıyordu]. *Seni okunmuş olmaktan esirgeyemeyeceğim, ama okumayacağım da."*

[2] Frigya mitolojisinde suların ve nehirlerin hâkimi olan figür. Sahip olduğu engin bilgeliği saklamasıyla ünlenen bu iri yapılı, yassı burunlu ve sarhoş ihtiyar, zaman zaman Sokrates heykellerini bile andırır.

[3] Sanskritçe'de "çember" anlamına gelen kelime. Buddha tantra inanç sisteminde, evreni birer Hint kozmonisi biçiminde karakterize eden sembolik renklere sahip çizgisel şemaları niteler.

Gece soğuğu pek çok kez karanlıktan erken çöker. Sıcak artık bir anıdan ibaretken, tek başına aydınlık, unutmak adına pek de elverişli olmayan bir ortam sunar. Böyle zamanlarda seyir bitince, bir erotist kendisini incelemeye başlar ve bundan sıkılınca da bir puro yakıp düşünmeyi bırakır –böylece kendisinde anlaşılmaz boşluklar bırakmayı ihmal etmez. Oysa bahçe sahibinin seyri bitmez ve dolayısıyla o kendisini hiçbir zaman unutamamıştır. Böylece sahip, bütün boşlukları doldurmuş olur. Tüm gözenekleri çeşitli sebeplerle tıkanmış bir yaprağın, hayat şarkısını daha gür söyleyebilmesinin aksine, kaybını telafi etmiş bir insan ölümle bir araya gelmek adına kuş uçumu bir tavır takınır. Zinnia için ikinci bir kader kurgulama girişimlerinin hepsi bu tavrın çeşitlemeleri olarak görülebilir. Nitekim çiçeğin toprakla kurduğu büyüleyici derecede zayıf bağın (ve diğer pek çok şeyin) bir sır olarak kalmasına izin vermeyen sahip, kendi ölümüne kavuşmak adına pek de beklemek zorunda kalmaz. Çiçekler de göçebilir.

2

Kapalı gözlerle bahçesini izleyen biri için davetsiz hiçbir şey olamaz, değil mi? Kıpırdamıyor bile; yüzerbahçenin her hareketi onun kalbinde o hareketlerin hemen öncesinde meydana gelen küçük depremler gibi. Yeni bir çiçeği oraya kimin getirdiği; onu oraya nasıl diktiği; bunu ne amaçla yaptığı gibi soruları başka zihinlere bırakmış. Bu hâliyle o, en güzel elbisesini parmakları arasında kendisi diken bir genç kıza benziyor. Bir şarkı bile mırıldanmamış hiç; bu hâliyle şarkıları olanaklı kılıyor. İçinden ne geçtiğini kim bilebilir? Ona bakan biri onun kötü görünüşüne, pis kokusuna, bakımsızlığına veya düzensizliğine dikkat kesilerek, izlediği kişinin pespaye biri olduğu sonucuna hemen varabilir; ancak içinden geçenleri merak etmeden de duramaz (sonuçta pespaye birinin de içinden bir şeyler geçebilir, ama yanından geçilmez).

Rüzgâr çiçeğe kastediyor, ona da kastediyor. Çiçek üşüyor, o da üşüyor. Sol yanağında hafif bir bükülüm... Zinnia'nın her bir hareketi bu bükülümü derinleştiriyor ve onu yasak bir tebessümün uçurumuna itiyor. Böyle anlarda Siddartha gibi hissediyor olmalı, ama Siddartha'nın yüzüne vurmuş olan ifade, onun göğüs kafesinden dışarı çıkamıyor. Ona kimse ketum diyemez; insanın ketum olabilmesi için önce bir şeyler söylemesi gerekir. Ondaki kapanıklığı, ifşanın başka bir türü olarak yorumlamak konusunda bir vergi tahsildarı ne kadar özgürse, bir filozof da o kadar özgür olabilir, bir analist de. Herkes ondan delirmişçesine mantıklı –*ama özellikle mantıklı*– bir ya da birkaç cümle beklerken onun konuşmasını kim duyabilir? O, kanatlarında kutup kristallerini taşıyan bir leylekle konuşuyorken veya karlı bir yamacın zirvesinden yuvarlanarak eteğine kadar inmesine rağmen, değil bir çığ, bir sese bile sebep olamamış bir kar kristalinin

geride bıraktıklarını hissediyorken, kime ve nasıl bir konuşma yapabilir?

Ek

Güzel üzerine yaşanacak bir hayat, bu hayata sığmayacak kadar suskunluğa gereksinir. Yine de bahçe sahibinin sözü, tarihi vakada hep suskunluğa tercih edilmiştir. Zaten böylece bataklık perileri tarafından korunan Delphi Tapınağı gibi bir suskunluk mümkün kalır. Bir hayatta kalışa, bir direnişe benzemeden; Tolstoy'un *kötülüğe karşı* direnişsizliğinden çok önce, 15. Yüzyıl'da Petr Chelcicky'nin[4] dile getirdiği türden bir kayıtsızlık gibi. Suskunluk ortamında gelişen böyle bir kayıtsızlığın Tolstoy zamanında mutasyona uğrayarak bir *karşı* harekete dönüşmesi, günlerden bir gün suskunluk tercih konusu olduğunda, insanı, suskunluğu da bir şekilde ifade etme çabasıyla baş başa bırakmış olacaktı. Son günlerde Orlando'da gerçekleştirilen ve cinsiyet kavramını yeniden tartışmaya (ama yalnızca tartışmaya) açan saldırı, *re*aksiyonlara sebep oldu ve olmaya da devam ediyor [aksiyon, bu noktadan itibaren reaksiyondan ibaret]. *Karşıt* yürüyüşlere *karşı* tehditler ve tehditlere *karşı* davalar. Neyse ki sağlıksız ve yavaş işleyen bir yargı sistemi, insanlarda biriken öfkeyi ya da nefreti soğutmada bir merhamet ve şefkat pınarı işlevi görüyor.

Erotistin suskunluğunda eriyen ve özlerine kavuşan renkler, bahçe sahiplerinin meydanlarda salladıkları gökkuşağı bayraklarında katılaşmış ve ayrışmıştır. Rengârenk bayraklar ve onları izleyen karşıt söylemler, çok renkliliğin ve çok sesliliğin; yani temsili olmayan birer gürültünün ifadesi olarak, suskunluğu uzunca bir süre daha askıya almışlardır.

[4] 15. Yüzyıl Bohemya'sında yaşamış ilahiyatçı ve filozof.

KIZ İSTEME BESTESİ[1]

Erdi Diker*

Çalıştığım lisede öğrencileri üniversite gezisine götürdüğüm bir gündü. Çoğunluğu 17–18 yaşlarında olan bir ergen grubu. Arabesk rap'in aralarında popüler olduğunu zaten biliyordum; fakat çok daha farklı bir şarkıyla dikkatim onlara yöneldi. Melodik olarak tribün şarkılarını andıran fakat sözleri futboldan çok duygusal mesajlarla dolu bir şarkıydı söyledikleri. En az on kez maruz kaldığım bu şarkıya duyarlığımı beşten sonra yitirmiş olsam da akşamında melodi ve sözlerin kafamda dolaşmasına engel olamayarak şarkının izini sürdüm ve 2010 yılında Bursa Spor'un bir deplasman maçına giderken söylediği bu şarkının Youtube'ta 4,5 milyona yakın bir tıklanma sayısı olduğunu gördüm. Artık kayıtsız kalamazdım. İnsanları bu şarkıda bu kadar etkileyen neydi diye sorgulayarak sözleri zihnimde mercek altına aldım. Öncelikle (Youtube video altı bilgisindeki haline sadık kalarak) sözleri bütünüyle verip ardından teker teker inceleyeceğim.

"Bir kızı Çook sevmiştim / gitmiştik İstemeye / Pahalı Bir Çikolata / Bir buket Çiçek İle / Takım Elbiseyi Giyip / Atladık bir Taksiye / Başladık gitmeye, Kızın Evine

Hoşgeldiniz Fasılları / Nasılsın Ayakları / sordular Benim babama / ne iş bu Delikanlı / Eryamanda Evi Varmı / Kıyak bir Arabası / Acep Mutlu Eder mi, Bu Güzel Kızı..

Babam Dedi ne Evi Var / nede Bir Arabası / Çalışmıyor Şuan Zaten / Yoktur Fazla Parası / ama Sevmişlerdir Madem / Verin Artık Şu kızı / Seveni Ayırmanın, Çoktur Günahı..

Annesi Atladı Hemen / Aşk Karın Doyurmaz ki / İki Çıplak bir Hamamda / Asla oynayamaz ki / e tribüncüymüş bu / bellidir ki serseri / Biz Size Bu Kızı, Hiç Vermeyiz Ki..

Babam dedi benim oğlum / serseri falan değil / Aslan gibi delikanlı / yüreği yerindedir / Suç sizde değil sizden / kız isteyenlerdedir / Bu iş paradan değil, yürekten gelir...

Şimdi nemi yapmaktayım / yollara bakmaktayım / Elimdeki sigaramla / deplasman yolundayım / Boğazım kurudukça / biramı yudumlarım / Bana kız vermeyenin, *MINA KOYAYIM."

"Bir kızı çok sevmiştim, gitmiştik istemeye..." Burada dikkatimi çeken duygunun ne kadar tekil olduğu, 'bir kızla birbirimizi sevmiştik' yerine 'çok sevmiştim' di-

[1] Yazıya konu olan ilgili video: https://www.youtube.com/watch?v=IzjnK072aPI

* Okul Psikolojik Danışmanı

yor. Sadece kendisinin sevmiş olması onu istemeye gitmesi için yeterliymiş gibi pekâlâ. Nitekim burada erkeğin muhatap aldığı sevdiği kız değil, ailesi oluyor. Zaten şarkı boyunca kızın erkeğe karşı duygularıyla ilgili de hiçbir bilgi edinemiyoruz. Ama erkeğin kızın ailesinin meşruiyetini kazanması çok önemli olacak ki direk kız istemeye gitmekle başlıyor şarkı. Sanki kız anne ve babası tarafından verilse kızdan yana hiçbir mesele kalmayacakmış gibi.

"...Pahalı bir çikolata, bir buket çiçek ile..." Pahalı vurgusunu önemli buluyorum. Misal 'kaliteli' sıfatı yerine 'pahalının' kullanılması, yani bunu öne çıkarıyor olmak paraya yönelik algının da ciddi bir göstergesi. Bir şey pahalı olursa sanki reddedilmesi daha zor bir hâl alacakmış gibi. Burada çiçek ve çikolata götürme ritüeli de bir hürmet göstergesinden finansal bir metaya dönüşmüş gibi.

"...Takım elbiseyi giyip atladık taksiye, başladık gitmeye kızın evine..." Takım elbise ve taksinin özellikle belirtilmesi, erkeğin ve ailesinin günlük rutinleri dışında bir davranış içerisinde olduklarından olsa gerek. Buradan takım elbise giymek ve taksiye binmenin, kız isteme eylemi için ne kadar ciddi bir yatırım içerisinde oldukları ve fedakârlıkta bulundukları (sanki karşı taraf böyle bir fedakârlığı istiyormuşçasına) imajını öncelemesi adına önemli.

"...Hoş geldiniz fasılları, nasılsın ayakları." İşte kuşak çatışması başlıyor. İyi karşılanmak hoş bulmak sadece bir fasıl, hâl hatır sorulması da bir kandırmaca. Çünkü erkek sonuca o kadar odaklanmış ki, nezaketli bir başlangıç onun için bir hiç ve samimiyetsizlik. İletişim kolaylaştırıcı rutinler bir an önce bitsin ve dürtüsel erkeğimiz istediğini bir an önce alsın istiyor.

"Sordular benim babama, ne iş bu delikanlı Eryaman'da evi var mı, kıyak bir arabası? Acep mutlu eder mi, bu güzel kızı?" Baba bile kendi kızına o kadar yabancılaşmış ki 'bu' diye hitap ediyor. Onun için de kızının temsili ev ve arabayla mutlu olacak biri. Tabi bu en temelde erkeğin zihinsel temsili ve bir önceki kuşağa da bunu aktarıyor. Kızının kendi başarısıyla (veya ailesinin de desteğiyle) ev veya araba alması gelecekte dahi söz konusu değil sanki. Nitekim babaya sorulan soru üzerinden erkeğin kendi değerini de gayrimenkul ve mal varlığı üzerinden kurduğunu görüyoruz. Sanki dış dünyada erdemli biri olması, saygınlığı, çalışkanlığı üzerinden değil, sadece mülkiyeti üzerinden değer görecek. Evet, bunun toplumsal bir tezahürü gerçekten de olabilir ama burada önemli olan şarkıda çok temel bir meşru zemine oturması. Yani erkeğin de bunu şarkıya götürerek yeniden üretmesi ve normu mazeret edinmesi.

"...Babam dedi: Ne evi var ne de bir arabası... Çalışmıyor şuan zaten, yoktur fazla parası; ama sevmişler-

dir madem, verin artık şu kızı. Seveni ayırmanın çoktur günahı…" İşte tam bir ergen fantezisi! Onu toplumsal beklentilerden koruyup olduğu gibi kabul eden bir baba figürü. Sanırım şarkıda en trajik bulduğum bölüm burası. Babanın da kafası ilişkinin karşılıklı olup olmadığı noktasında karışık sanırım. Sevmişlerdir derken (çok emin de değil, sevmemiş de olabilirler birbirlerini ama önemli değil erkek için önemli olan babasının ona olan güveni) birden seveni ayırmaktan bahsediyor. Oğlunun sevgi nesnesini, adeta bir oyuncak talep eder gibi istiyor ve bunu dini bir perspektiften meşrulaştırıyor: Artık günahı kızın ailesinin boynuna oluyor. 'Sevenleri ayırmanın günahına girmek' karşı tarafı suçlayabilmek için iyi bir koza dönüşüyor.

"Annesi atladı hemen: Aşk karın doyurmaz ki. İki çıplak bir hamamda, asla oynayamaz ki. E tribüncüymüş bu, bellidir ki serseri. Biz size bu kızı hiç vermeyiz ki…" Buradaki kuşak çatışması ifadelerin yanlış kullanılması (aslında erkeğin işine gelecek şekilde kurulması) üzerinden ilerliyor. Alt metinde anne evliliğin yetişkinlik, kendi ayakları üzerinde durabilmek, öz bakımını sağlayabilme gerektirdiğini söylese de erkeğin bunu aşkına karşı çıkış olarak görmesi, geri kalan bütün gereklikleri göz ardı etmesini de sağlayabiliyor. Reddedilenin yetersiz yaşam becerileri değil, bütünüyle kendisi olduğunu öngörüyor. Nitekim annenin en sonda tribüncülük kimliğine saldırması ve erkeği serserilikle suçlaması, erkeğin tribüncü kimliğini ne kadar benimsediğini gösteriyor. Bunu kız istemesinde dahi kendisine bir engel olarak görmesi (sanki hayatta başka hiçbir kimliği yokmuşçasına ki gerçekten de olmayabilir) kendi norm dışılığını da onuyor.

"Babam dedi: Benim oğlum serseri falan değil. Aslan gibi delikanlı, yüreği yerindedir. Suç sizde değil sizden kız isteyenlerdedir. Bu iş paradan değil, yürekten gelir…" Şarkının ikinci kırılma noktası da burada yaşanıyor ve bunun da babayla ilgili olması tabi ki tesadüf değil! Babanın onayını almak, babadan kabul görmek ne kadar kıymetliymiş meğer erkek için. Babası bunu dedi ya artık kızı vermeseler de olur. Bunun yaşanması için kızın ve ailesinin gecesini zehir etmeye ne gerek vardı(?) Tabi ki erkeğe ve ailesine karşı dışarıdan bir tehdit, aile bütünlüğünün sağlanması ve tribüncü evladın kabul görmesi için temel bir dinamik. Baba oğlunu savunuyor ve erkeğin öz savunmasına hiç gerek kalmıyor. Gerçi baba da oğlunun delikanlılığı, yüreği yerinde olması dışında başka argüman üretemiyor. Ne kastettiğini de sanki sadece baba oğul aralarındaki neredeyse simbiyotik bağ ile biliyor ve ifadeyi açma gereği duymuyor. Baba durumu bir suç ve cezaya indirgeyerek bağlamdan tamamen çıkıyor, sorumluluk almayı parayla, aşkı da dürtüsellikle karıştırıyor. Babasının ağzından kendi gerçekliğini duyan erkek süperegodan mefhum bir rahatlayış yaşıyor. Baba dış dünyayla bir katalizör olmaktan çıkıp, erke-

ğin dürtüsel fantezi dünyasının savunucusu haline geliyor.

"Şimdi ne mi yapmaktayım? Yollara bakmaktayım. Elimdeki sigaramla, deplasman yolundayım. Boğazım kurudukça, biramı yudumlarım. Bana kız vermeyenin ....." Erkek eski hayatına kanalize olmakta hiç zorlanmamış gibi. Ama bir yandan merak edilme isteği de var ki cümleye soruyla başlıyor. Kabul görmeyen hayatını gururla anlatmaya devam ederken, taleplerine karşı çıkanları da tecavüzle tehdit ediyor. Acaba böyle bir erkek tarafından istenmeye gelinen kız için de her şey bu kadar eskisi gibi devam edecek midir? Ailesinin kendi deyimiyle tribüncü serseri erkeklerle kendilerini muhatap ettiği için kızlarını suçlaması işten bile değil.

Bu şarkı Türkiye'de eril kültürün özüne, dış dünyaya, baba figürüne ve kadına bakışıyla ilgili çok ciddi yansıtmalar içeriyor kuşkusuz. Şarkı dışarıdan bir engellenmiş aşk gibi görülse de, özünde simbiyotik bir baba–oğul ilişkisi, bir arzu nesnesinden öte gidemeyen, duygu ve düşünceleri temsil bulmamış (hem erkek hem kendi ailesi tarafından) bir kadın içeriyor (ki içeremiyor bile). Bunu sürekli iltimas görmeyi bekleyen, narsistik eğilimleri yüksek yeni neslin ruhsal özellikleriyle birleştirdiğimizde gelecek tablo çok da iç açıcı gözükmüyor.

FLATLAND[i]

Nuri Bilgin*

Hepimiz aynı dünyada bulunmakla birlikte, farklı dünyalarda yaşıyoruz. Sosyal temsiller teorisine dayandırılabilecek bu paradoksal sonuç, içinde yaşadığımız zihinsel evrenlerin farklılığını vurgulamaktadır. Andersen'in çocuksu masalının başlangıcında anlatıldığı gibi, insanlar "taze yeşil bir bezelye kabuğu içinde bulunan ve tüm dünyanın yem-yeşil olduğuna inanan yeşil bezelye taneleri"ni andırmaktadır.

Yazın sivrisineklerden kurtulmak için yatak odamızda prize taktığımız tabletleri düşünün; bizim için kokusuz, ama sinekler için 'herhalde' son derece rahatsız edici bir koku salan bu tabletlerin bulunduğu odalar, insanlar ve sinekler için aynı dünyalar mıdır? Bir sokak, insanların ve arıların gözünde aynı şey midir? Aynı bir sokağın normal fotoğraf makinasıyla görüntülenen renkli manzarası ile yine aynı sokağın, arıların petek gözü taklit edilerek yapılmış bir fotoğraf objektifi ile çekilmiş görüntülerinin karşılaştırıldığı resimleri hatırlıyorum. O anda yaşam ortamı olarak bu seçmiş olan insanlar ile arılar, birbirinden çok farklı evrendeler.

Farklı bir canlı türü olan insanların ve arıların içinde dolaştıkları aynı bir çevre hakkında zihinlerinde oluşturdukları imajlar ya da temsillerin farklılığı, insan türünün kendi içerisinde de gözlenmektedir. İnsanlara aynı enformasyonları veya bilgileri verdiğimizde, aynı şeyleri algılamamakta veya aynı şeyleri aynı şekilde anlamlandırmamaktadırlar. Çünkü her biri bu enformasyonları, farklı algı şemalarına, perspektiflere veya temsil tarzlarına göre almaktadırlar. İnsanın dış dünya karşısında pasif değil, aktif olduğunun en önemli kanıtlarından biri olan bu olgu, pratik sonuçları bakımından son derece önemlidir. Çünkü insanların kısmen de olsa, kafalarında temsil ettikleri dünyaya göre davrandıkları düşünülürse, insanlar arası farklılıkların, anlaşmazlıkların ve çatışmaların temel nedenlerinden biri, temsil farklılıklarıdır.

İnsan davranışları, sosyal temsiller ve gerçekliğin ilişkisini aydınlatmak için Moscovici'nin (1988) verdiği örneklerden biri Simbat'ın öyküsüdür. Bu öyküde Simbat ve arkadaşları, okyanusun ortasında bir ada görürler. Durgun, ıssız ve sıcak denizde bir meyve bahçesini andıran bu adaya çıkarlar. Denizcilerden bir kısmı içki içer, bir kısmı yıkanır ve bir kısmı da yemek

* Prof. Dr.

yapmak için ateş yakarlar. Fakat bu ada gerçekte, büyük bir balığın sırtıdır ve balık, uzun yıllardan beri uyumaktadır; bu nedenle de balığın sırtı yeşermiş, bitki örtüsüyle kaplanmıştır. Denizciler adanın bir balık olduğunun farkında değillerdir. Ancak yaktıkları ateş, balığa, arı sokmasına benzer bir acı verir ve balık uyanarak suya dalar, vb.

Burada, açıkça görülmektedir ki, gerçeklik ne olursa olsun, denizcilerin davranışları, gerçeğe ilişkin temsilleri tarafından yönlendirilmektedir. "Sosyal yaşamda da, malzeme olarak kabul ettiğimiz her şeyin bir alt seti vardır. Bu alt setler, malzeme olarak kabul ettiğimiz objeye ilişkin temsillerin bütünüdür. Bir olayın ya da değişimin etkisiyle bu temsiller yeni bir yüz kazanır" (Övgün, 1995) ve temsiller değişir veya sona ererler. Sosyal temsiller birey ya da grupların, karşılaştıkları gerçeklikleri yeniden inşa etme ve ona özgül bir anlam atfetmesine ilişkin zihinsel etkinlik süreçleri ya da bu süreçlerin ürünü olarak, belirli bir konuya gönderen kanaatlerin, tutumların, inançların, imajların ve enformasyonların organize bir bütünüdür. Belirli bir durumun objektif özellikleri, bireyin elinde hazır bir veri gibi bulunmadığı ölçüde, bireyin bu duruma ilişkin temsilleri, objektif veri gibi işlemekte ve onun davranışlarını etkilemektedir.

Bu bize, Abbot'un (1838–1926) geçen yüzyılda yazdığı *Flatland: A Romance in Many Dimensions* adlı fantezist öyküyü düşündürtüyor. Bir eğitimci ve Anglikan din adamı olan Abbot'un eseri, günümüzde, modern teorik fiziğin bazı gelişimlerini öngören bir kitap olarak değerlendirilmektedir. Son derece ince psikolojik sezgiler içeren bu fantazist öykünün çeşitli geometrik biçimlerden oluşan kahramanları, iki boyutlu bir dünyada yaşamaktadırlar: *Flatland.* Öykü bu ülkede yaşayan olgun yaşta bir kare (A. Square), tarafından anlatılmaktadır.

Flatland, sadece eni ve boyu olan iki boyutlu bir dünyadır; düzlem ülke, yani üzerinde çizgiler, üçgenler, kareler, dörtgenler ve çokgenler bulunan kâğıt yaprağı gibi bir dünyadır. Dolayısıyla bu dünyada yalnızca iki boyutlu varlıklar yaşamaktadır ve bunlar yükseklik veya derinliğin olmaması nedeniyle inip çıkma hareketi yapamayıp sadece yüzey üzerinde hareket edebilmektedirler. Ancak derinlik ya da yükseklik gibi üçüncü bir boyutta hareket edememe bilincine de sahip değildirler.

Kitapta öyküsü anlatılan kişi kare, bu dünyanın sakinlerinden biridir. Kahramanımız, bir gün hayalinde kendini *Lineland*'da (çizgi ülke) bulur. Burası tek boyutlu bir dünyadır ve tüm varlıklar düz bir çizgi üstünde öne ve arkaya hareket eden noktalar veya çizgilerdir. Onların mekân dediği şey, üzerinde hareket ettikleri bu düz çizgidir. Çizgi ülkenin insanları(!) için, sağa sola

veya yana hareket etmek söz konusu değildir ve bu eksikliğin bilincini taşımamaktadırlar.

Kahramanımız bu ülkenin en uzun çizgisi olan kralla karşılaşır ve ona kendi ülkesini anlatmaya çalışır, ama nafile. Kendisinin onların eksikliğini tamamlayan bir varlık olduğunu, sadece bir çizgi değil, çizgilerin çizgisi olduğunu, ülkesinde kendisine kare dendiğini tekrarlar durur. Önce kahramanımızı bir kâhin gibi gören kral, daha sonra sinirlenir ve emrindeki çizgilerle ona hücum ettiği sırada kahramanımız düşünden uyanır.

Flantlant'da babanın üçgen değil, en azından kare olması koşuluna bağlı olarak her erkek çocuk, babasından bir kenar daha fazladır. Kenar sayısı arta arta erkek çocuk daireye yaklaşır ve bu durumda rahipler sınıfına girer. Öykümüzün kahramanı karenin torunu, bu nedenle bir altıgendir.

Bir gün kare, torunu altıgene geometri öğretmektedir. Ölçüleri bugüne uyarlayarak belirlersek, kare torununa, sözgelimi, bir noktanın 3 cm. öne arkaya hareket ettiğinde 3 cm.'lik bir çizgi oluşturduğunu ve bunun 3 cm. ile temsil edileceğini ve bu çizginin kendisine paralel olarak hareket edip 3 cm. ilerlediğinde kareyi meydana getirdiğini ve her köşesi 3 cm.'lik karenin 3^2 cm. olarak belirtilebileceğini öğretmektedir. Fakat çocuk bir fikre takılmıştır: "Bana sayıların iki üssünü hesaplamayı öğrettiniz, öyleyse 3^3'ün de geometride bir anlamı olmalı; yani kenarı 3 birim uzunluğunda bir kare de, nasıl olduğunu bilmediğim bir şekilde hareket ettirilirse 3^3 ile temsil edilen bir şey elde edilebilmeli." Buna karşılık kahramanımız, bunun en azından geometride hiçbir anlamı olmadığını, çünkü geometrinin 2 boyutlu olduğunu, ne kadar az saçmalarsa o kadar çok anlamlı şeyler öğreneceğini hararetle vurgulamaktadır.

Kısacası kahramanımız kare, rüyasında Lineland'ın kralının düştüğü hatayı kendi ülkesinde torunu karşısında tekrarlamaktadır. Aynı günün gecesinde ilerleyen saatlere rağmen torununun sorusunu kafasından kovamayan kare, onun aptal olduğunu ve 3^3'ün geometride hiçbir anlamı olmadığını düşünmekteyken bir ses duyar; karşısında *Spaceland*'ten (uzay ülke) gelen garip bir ziyaretçi vardır ve ona, çocuğun aptal olmadığını 3^3'ün geometride açık bir anlamı olduğunu belirtmektedir. Ziyaretçi, üç boyutlu bir dünyanın mevcut olduğunu ve bu dünyaya kıyasla Flatland'in ne kadar sınırlı olduğunu anlatmaya çalışır. Ziyaretçi kendisini dairelerin dairesi ya da küre olarak tanımlamaktadır. Ancak kare, onun garip bir daire olduğunu görmektedir; öyle bir daire ki, çapı gittikçe büyüyüp küçülmektedir ve bazen bir noktaya dönüşerek tamamen yok olmaktadır (Bir düzlem üstünde kürenin perspektif görünüşünü, bir çizginin üstünden yavaş yavaş çizginin altına doğru geçişini düşününüz). Küre, kendisinin Flatland'a yukarıdan geldiğini belirtmekte-

dir, fakat kare için "yukarısı" fikri de garip bir şeydir ve anlayamadığı tüm bu şeyler karşısında şaşkınlık içinde kıvranmaktadır; bu durum, onun için bir tür delilik ya da cehennemdir. Ama küre sakin bir şekilde bunun sadece bilgi olduğunu, üç boyutun bulunduğunu anlatmaktadır.

Daha sonra kahramanımız, bu üç boyutlu dünyaya girişiyle birlikte dört, beş ve daha fazla boyutlu dünyalar olup olmayacağını sorgulamaya başlar. Ancak küre, bu tür düşünceleri saçmalık olarak nitelemekte ve kesin bir tavırla karşı çıkmaktadır. Sonuçta karenin inadından o denli bıkar ki, onu Flatland'ın sınırlı dünyasına geri göndererek tartışmaya son verir.

Bu öykü, kendileri ve dünya hakkında farklı temsilleri olan kişiler arası ilişkilerin doğasını gayet iyi bir şekilde göstermektedir. Her biri, tıpkı bilim adamlarının yaptığı gibi, diğerinin görüşünün hatalı ya da bozulmuş olduğunu anlatmaktadır. Bu durum aydınlar, köşe yazarları, politikacılar, vs. için de geçerlidir. Belirli bir konuda, doğru veya yanlış olsun, kendi fikirlerini misyon duygusuyla diğerlerine aktarmaya çalışan insanların içine düştükleri en büyük hatalardan birisi de, öne sürdükleri görüşlerin, muhatapları için de apaçıklık taşıdığını ve sadece "alınıp kabul edilmeyi beklediğini" sanmaktadır. Muhataplarının, iyi veya kötü niyetinden bağımsız olarak, sosyal temsillerine çarpan görüşleri, kolayca ve hemen doğrulanabilir olan konular dışında, hiçbir zaman apaçıklık düzleminde yer almamaktadır.

Kaynaklar

Moscovici, S. (1988). Notes towards a description of social representations. *European journal of social psychology*, *18*(3), 211-250.

Övgün, İ. M. (1995). *Sosyal temsiller ve bellek.* Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

[i] "Flatland" başlıklı bu yazı, Prof. Dr. Nuri Bilgin'in anısına yayımlanmıştır ve "Siyaset ve İnsan" isimli kitapta yer almaktadır; bkz. Bilgin, N. (2005). *Siyaset ve insan: Siyaset psikolojisi yazıları* (Genişletilmiş 2. baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 149-153. Sevgili Selim Bilgin'e destek ve ilgisi için teşekkür ederiz.

O GİZEMİN SIRRI

Nusret Özüş*

Bilinmeyene özlem. Gizemin cazibeli görüntüsü. Bu bir kehanet. Bir tılsım. Efsun. Gizem gücü doğuruyordu. Bu güç insanlığı kendine celp etti. Kimileri yaratılışlarının, *özlerinin* en değerlilerinden olan gizeme olan meyil arzularını genç yaşlarındayken bozguna uğrattı: Tacizle, faizle, yalanla, aldatmayla, öldürmelerle, insanları sömürüp katlar üstünde oturmakla. Ne yazık ki onlar sıkıcı dünyaları içinde yuvarlanıp gittiler, gidiyorlar. Onlara acımalı. Katlar üstünde fakirlikleriyle kalakalmışlar. Yardıma muhtaçlar. Neyse konumuz bu değil. Asıl mevzu içlerinde bu tılsım bu efsun olanlar. Onlar keşfediciydiler. Bir gizemin derdindeydiler. Dertliydiler. Yeni, başka, apayrı bir şeyin özlemi içindeydiler, kavruluyordular.

Mesela kimi kadın içinde taşıdığı bu yakıcı, kavurucu, keşfedici gizem arzusunu esasında farklı diye psikotik olan bir adamla teskin etmeye çalıştı. Zira farklıydı, zira gizemli duruyordu. Psikotikti ama sıradandı. Yetmedi: kadın adamı terk etti. Bir başkası bu gizeme olan merakı bir yolculuğa, başka bir yerde olmayı arzulamakla sarf etti. Her bahar gitmek istedi. Yetmedi: Hiçbir bahar gidemedi. Bu belki de bir Can Yücel'di. Başka bir insan olmaya duyduğu arzuyu başka bir yerde olmakla karıştırdı bitti.

Bir başkasının içindeki bu özlem, bir yaraya dönüştü. Yara bandı aradı durdu. Dünyaya yaralıydı, dünya yarasıydı. Yerküreye yabancıydı. İçinde onu kül eden o buğulu özleminin yara bandını bulamadığı yerküreden öcünü almalıydı. "Ey iki adımlık yerküre, senin bütün arka bahçelerini gördüm," deyip bir apartmanın beşinci katından 'sessiz bir çığlık' olarak kendini yerkürenin çekimine bıraktı. Yaşam haricinde bir şey dilemişti. "Yaşamın neresinden dönülse kârdır," diye fısıldamıştı, ki intihar bir başka dünyaya duyulan özlemin tercümesi değil miydi sanki? Kim bilir bu belki de bir Nilgün Marmara idi. (Psikoloji'ye sorsan bu duruma 'depresif epizod' der ki psikoloji nedenini bulamadığı her şeye bir yalan, bir maske yamalayan bir acizlik değil mi sanki?)

Bir başkası bu içindeki yakıcı kavurucu özlemini, bu susuz dünyada teskin etmeye çalıştı. Apayrı bir şey arıyordu. İnsanda bulamadı. Üst insanı keşfetti. Anlatıp durdu. Farkındaydı. Anlıyordu. Başka bir şey istiyordu. Yetmedi: "'Git buralardan Zerdüşt, sen bu ku-

* Ege Üniversitesi, Psikoloji Bölümü öğrencisi

laklara göre ağız değilsin,"' dedi. Kim bilir bu belki de bir Nietzsche'ydi.

Bir başkası çıktı, içindeki bu dindirilemeyen özlemi, içinde coşan duyguları, ağlamaları, hüzünleri, kırgınlıkları, bu yakıcı keşfetme arzusunun yerinin buraya ait olmadığını söyledi. Biliyordu buraya ait değildi. Hissediyordu. Burası içindekileri karşılayamıyordu, cevaplayamıyordu. Yeni bir dünya kurmalıydı. Kurdu. Adına da idealar dünyası dedi. Hakikate bir arşın daha yakındı. Kim bilir belki de bu bir Eflatun'du.

Varlığının varoluşundan bu yana aklın beslediği, kalbin doğurduğu içindeki yakıcı arzuları besleyen insanların hepsi ortak bir nakarat tutturmuşlardı. Bağırıyordular. 'Gizeme olan şu yakıcı tutku nasıl durulacak?' diye. Gül varsa koklamak da olmalıydı. Mide varsa yemek de olmalıydı. İnsanın içinde bu derece yakıcı kavurucu savurucu duygular varsa bunu teskin eden bir şey de olmalıydı. Bu gizeme meyil anahtarı hangi hazine kilidine uyuyordu ki?

Birileri daha çıktı... Bu soruya gür bir seda ile cevap veren. Bulduklarıyla dolup taşıp 'Yetti! Yetti!' diye her yeri çınlatan. Buldukları 'keşfedilmeyi bekleyen' idi. Çağın üstüne çıkıp bağırıyorlardı. Kulak paslarını teker teker siliyorlardı. Ali Şeriati, Halil Cibran, B. Said Nursî gibi. Keşfettikçe keşfediyorlardı. İçlerinin kandilini doldurup, bununla dolup içlerini balkonlarına asıyorlardı; gelen giden de içlerindeki o yakıcılığı bu ışıkla bulabilsin diye. Kendi içlerine olan yolculuklarında yorgun düşenleri sırtlıyorlardı. Evet, bu gizeme olan meyil anahtarı Tanrı hazinesine uyuyordu. Zira O en gizemliydi. Gizem de güç saklıydı. Ve en güçlü olan keşfedilmeyi bekleyen yine o Büyük Sanatçı'ydı.

Bu mevzuyu Halil Cibran'a sorsan 'ben kendi kendimle konuşuyorum; sadece bazen başkaları da duysun diye sesimi yüksek çıkartırım' der. Ali Şeriati'ye sorsan 'meçhul kalmak insan ruhunun büyük acısıdır. Bir ruh ne kadar güzel, ne kadar zenginse, o ölçüde bir "tanıdık"a muhtaçtır' der. B. Said Nursî'ye sorsan 'kâinattan küsmüş, dünya ziynetinden iğrenmiş, vücudundan bıkmış ruhlara melce (sığınılacak yer) ve mence (kurtarılacak yer) O'dur' der.

İçlerindeki bu yakıcı, kavurucu, rahatsız edici gizeme olan merakın derdinde olanlar, hep bir yolculuk bekleyenler, gizemli diye psikotik adam ya da kadınları sevenler, üst insanı özleyenler, içinde yaşadığı bu salak saçma, aptal ve şuursuz dünyadan kaçıp bir ideal dünyası arayanlar!... 'Keşfedilmesi gereken'i keşfetmeden içinizin yakıcı suları durulmayacak. Ve yüce keşif arzunuzu en güzel keşifle ödüllendirmeden kâşif olamayacaksınız.

GÖĞE BAKALIM

Banu Bülbül*

Kapalı–açık–yarı açık (demek yarısı kapalı)... Cezaevleri... Cezan çok büyükse çok kapalıdasın. Cezan hafifledikçe açılıyor biraz alan. Kapalı kurumlardan bazen korkuyla bazen acıyla söz ediyoruz. Başkasına acımak, başkasına üzülmek kolay... Görmüyoruz kendi yaşamlarımızdaki kapalılıkları... Evler ofisler boyu bunalmaları... Gökyüzünün altında yaşamalı insan. Eve bazen girmeli, gerekmedikçe başında çatı olan bir yerde çalışmamalı hâlbuki...

Hayatınız nerede geçiyor? Nasıl sürüyor? Bu yazıyı internetten okuduğunuza göre siz "dışarı"dasınız. Peki, gerçekten öyle misiniz? Dışarıda yani... Biliyoruz ki misal bir sürü ev, kadınlara ve çocuklara hapishane... Gökyüzünün altında olmak, bulutların özellikle de yıldızların altında olmak onlara hayal gibi... İşte bu nedenle söylemeli; insan sen ne saçma canlısın! Maymun bunu kendine yapmaz, ayı kendine yapmaz. Sen yaparsın. Kapanırsın, kapatırsın... Korkarsın da korkarsın. Ah o mülklerin... Hâlbuki en büyük evi yapsan ne, en büyük evde yaşasan ne? Ne kadar büyük o kadar kapalı... Alışveriş merkezlerindeki kalabalıklar kadar yalnızsın. Ama bir derenin kenarında göğe bakarken tek başına da olsan onca çoğul ve kalabalıksın, tıklım tıklımsın. Ve ofislerin, fabrikaların, okulların... Kapalı ve kasvetli.

İnsan kapalılık ve kasvet üreten bir canlıdır.

Elbette mahremiyete elbette kapalı alana da ihtiyacımız var biliyorum, biliyorum da yaşadığımız hâl ihtiyacın çok ötesinde. Ev almaya uğraş, onu temiz tutmaya uğraş, çocuğuna yenisini yapmaya uğraş... Korunmak için geliştirdiğin bir ihtiyaç senin hapishanene dönüşmüş ve sen hâlâ onu süslemeye uğraşırsın. Gökyüzünün altında yaşamalı insan. Eve bazen girmeli, gerekmedikçe başında çatı olan bir yerde çalışmamalı hâlbuki... Kapalı alanlarımı küçültüp açık alanlarımı genişletmek istiyorum. Hem bedenen, hem ruhen, hem de zihnen... Güneş, yıldız dolsun gönlüme...

Dâhil olmak zorunda mısınız bu kapalılığa, bu zihinsel muhafazakârlığa? Değilseniz ki değilsiniz bence, dışarı çıkıp ve sokaklar, parklar, ormanlar boyu dolaşsanız ya... Hem de bizi eve kapatmaya çalışan tüm korku salıcılara inat! Dışarıda olup göğe bakmalı. Geceleri yıldızlara, akşamüstleri bulutlara. Görenler, "avare bu" demeli. Ellerini almış başının arkasına, gözleri

* Psikolog

yukarıda, belli ki aklı bir karış havada... Ve o anda akla Orhan Veli gelmeli, sabahları ne yapacağını düşününce...

Tüyden hafif olurum böyle sabahlar
Karşı damda bir güneş parçası,
İçimde kuş cıvıltıları, şarkılar;
Bağıra çağıra düşerim yollara;
Döner döner durur başım havalarda.
Sanırım ki günler hep güzel gidecek;
Her sabah böyle bahar;
Ne iş güç gelir aklıma, ne yoksulluğum.
Derim ki: "Sıkıntılar duradursun!"
Şairliğimle yetinir,
Avunurum.

Avunmak da, sakinleşmek de, cesaret kazanmak da mümkün gökyüzünün altında. Yalnızlığı ayrı, kalabalığı ayrı manalı...

Peki ya "içine dönmek", "dışa dönmek" "içedönüklük" "dışadönüklük" hâlleri? Sorasımız geliyor bunları duyunca. Pardon ama içeride ne var; peki ya dışarıda? İnsan binyıllar önce kapalı mekânları icat ettiğinde soğuktan ya da çok sıcaktan ya da vahşi hayvanlardan korunuyor, bebeklerini, çocuklarını korumak için bir müddet buralarda tutuyordu. Bunun gibidir insanın kendi ruhsallığı içinde de içine ya da dışına döndüğü zamanlar. Dışarıda çok üşüten, tehlikeli algılanan bir dünya (dünyalar çok ve çeşitlidir zira) varsa daha çok içine dönersin; dışarıda keyifli, güvenli bir dünya varsa rahatlıkla dışarıya da açılabilirsin. Ya da içinde kalmak orada üretmek, sorun çözmek, bir soruyla boğuşmak ya da hayal kurmak fantezi üretmek istersin ve içeride kalırsın. Ona da tamam. Ama istediği hâlde dışarı çıkamıyorsa insan, açıkta olmaya ihtiyaç duyduğu hâlde kapalıdaysa, işte o zaman değişmesi gereken bir şeyler var dünyada ve insanda. Nasıl bu kadar güvensiz hâle getirdik yaşadığımız her yeri... Nedir bu güvenlikler, güvenlikler boyu duvarlar? Korktuğumuz şey soğuk, kurt, ayı değil; nicedir öteki insan...

Her açıdan ve her anlamda insan'ın, insanların "dış"arıdaki güvenli alanları artırmaya ihtiyacı var. Bu nedenle de her birimizin kendi içindeki güvenli, neşeli, korunaklı alanlarını çoğaltabilmesi için birbirimize yardım etmemiz lazım. Gündelik çıkarlardan azade dostluk, muhabbet lazım... Hani ergenliğimizin ilk yıllarındaki dolulukta... "Ölümüne" değil ama bu defa; "yaşamına!" Hem de dolu dolu yaşamına dostluklar... Ve istediğinde bu ilişkiyi pekâlâ böcekle de, kuşla da, insanla da yaşarsın.

Ama zorunlu olarak içerideysek, kapalıysak, henüz çıkacak güçte hissetmediğimizden ya da çıkışımız huysuz birilerinin onayına muhtaç olduğundan... O vakit de şöyle düşünmeli insan... Kafasının içinde

filmleri, şarkıları, masalları, fotoğrafları olanlar hiç korkmasın. Her durumda gelecek güzel günlere inancını korur onlar ve umudu yaşatırlar. İçimizdeki gökyüzünü süslemeli bu durumda her an. İçerisi çölse şimdi, o zaman kaktüslere iyi bakmalı, su kuyularına ve yerin altında sürüp giden yaşama... Çıkış bulunur mutlak. Hepimizin yolu her iklime düşebilir ruhsallıkta. Çıkacak güç mü? Çölde her damla su değerlidir. Unutmadan biriktirmeli, biriktirmeli orada...

KAZAKLI KAHRAMAN

Kiremit Suyu*

Öksürüğüm tuttu yine. Yatağıma uzandım, tavanımın sıvası dökülmüştü. Terli, kıştan kalma; yeşile çalan tavanı görünce yosun kokusu çalındı burnuma. Canım sıkılıyordu. Yatağın içinde dönmekten yoruldum. Kalktım, masanın üzerinde yarısı içilmiş sigaramın içindeki küllüğe takıldı gözüm. Ayaklarını tahtakurularının kemirdiği sandalyeme oturdum. Çoktandır gıcırdamaya başlamıştı sandalyem. Masam toz içindeydi. Ağzımdaki sigara kuruluğu yutkunmamı engelliyordu. Metal sürahiyi kaldırdım. Altında tozun ele geçiremediği daire alanı görünce içimi tarifsiz bir zevk kapladı. Suyu içerken ağzıma temiz bir metal tadı geliyordu. Bardağımı masaya temiz bir tok sesiyle bıraktım. Ne yapacağımı düşünerek evi izledim durdum: Köşedeki piknik tüpünü, üzerindeki tencereyi, tahtakurularının çok sevdiği küçük kitaplığımı, her bastığım yerde ayrı ses çıkaran eski tahta parkelerimi, asimetrik bir şekilde kırılan ve dökülen aynamı, yer yer lekelenmiş kırık beyaz perdemi…

Çektim bir sigara daha yaktım. Sigara içmemem gerekiyordu. Belki de akciğerinden hasta olmuş bütün insanlara selamımı esirgememek için içiyordum. Ben de buradayım demek için. Sigaranın ikinci nefesinde daha şiddetli bir öksürük tuttu beni. Dışarıda dolaşsam geçer mi öksürüklü sıkıntım? Muhsin Usta'nın çay ocağında bir bardak çay iyi gelir belki. Bir de sigara…

Üşengeçliğimi yenip kalktım sandalyemden, dirsekleri aşınmış ceketimi aldım üstüme. Dışarısı serin olabilir fakat kazağım yeterince kalındı. Kapıyı istemeden –biraz da rüzgârın şiddetiyle– sert kapattım. Akşamüstü yeni başlıyordu. Yolda yürürken aklımı kurcalayacak şeyler aradım. Elim, delik cebimin içerisinde gayriihtiyari dolaşıyordu. Sert ve soğuk bir cisme değmiştim. Merakla deliğin ardından tutup çektim çıkardım: Bir jetondu bu. Üzerinde kabartmalı PTT yazan bir jeton. Gözlerim telefon kulübesi aradı. Ah! Fisun… Yanakları al Fisun…

*Uzak diyarların çarebilmez kuşlarından biri

Tuttum attım jetonu, uzun, tekdüze bir sesin eşliğinde hızlıca çevirdim numarayı. Gözlerimi kapattım kalbim olağan hızıyla atıyordu. Bir çıt sesi duydum. “Alo!” dedi karşıda ki ses. Fisun’un kadife sesi... Gerisini hatırlamıyorum. Bir şiir okudum hemen, alo demedim. Şiiri bitirdiğimde açtım gözlerimi telefon kesik kesik ötüyordu. Durdum ve baktım telefona. İçimde büyük bir meskenin gecekonduları yıkılıyordu. Konuşan kişiyi yağmurdan ve rüzgârdan koruması için iki yana yerleştirilmiş kırık camları seyrettim. Telefon kulübesinin mavi boyası üzerinde çizilen kalpleri, yazan küfürleri, şiir mısralarını tek tek okudum. Öksürdüm iki kere. Yerine koydum telefonu, yeterince ötmüştü. Yola baktım. Dün gecenin yağmurundan bana kalan, bize kalan su birikintileri; gökyüzünün bulutunu mavisini gösteriyordu bana yorulmama müsaade etmeden hem. Daha iyi olmadım. Sonuçta ben gökyüzüne bakmayı yorulma sebebi olarak gören bir memurdum.

Ayaklarım yürümeye başladı. Döndüm baktım ayaklarıma. Biraz tuhaf bakıyorlardı. Umarım ters bir şey yapmamışımdır. Bir süredir benim değilmiş gibiler çünkü. Yakın zaman içinde uyandığım zaman onları yerlerinde göremeyeceğime eminim. Şimdilik ise benimle oldukları için memnundum. Ben bunları düşünürken ve ayaklarımı izlerken, Muhsin Usta’nın çay ocağını buldu ayaklarım. Ben ne zaman sıkılsam, bütün çareleri bir çay bardağının buğusunda ararım. Muhsin Usta çok konuşkan değildi zaten. Çayımı getirip ocağın arkasına işinin başına döndü. Şimdi çay, ben ve denizin kıyısında sevgililerin oturduğu bank vardı. Memur olmak, memur olmadığın zamanlar için meşgale bulma yeteneğini aşındırıyor ve çalışmadığım bu tatiller uzun azap günlerine dönüşüyordu.

Ben sahilde ağ ören balıkçılara dalmışken, yanımdan çekingen bir sesle yedi sekiz yaşlarında bir çocuk yaklaştı. “Mendil alır mısın abi?” dedi. Çocuğun o gözlerinden zarif acıyı okuyabiliyordum. Koyu kahverengi gözleri tam gözümün içine bakıyordu. Bir an kendimi büsbütün çıplak hissettim. Sanki bütün günahlarım önümde bir defterde yazıyor ve ben o defteri yüksek sesle okuyordum. Çocuğun pantolonu dirseğine kadardı. Kısa kalıyordu ona. Dirsekleri aşınmış ve ayakkabıları paramparçaydı. Benim, bu çocukları böyle görünce içim burkulurdu. İkiyüzlülüğüm ve kibrim ile biraz acır ve mendillerinden alırdım. Yine öyle yaptım. Sonuçta tatil günlerinden sıkılan yalnız bir memurdum. Huyumun bu kadar değişmez oluşunu mazur görmelisiniz. Cebimde bozuk para ararken çocuk elindeki mendili uzatmıştı bile fakat diğer elindeki sayfa dikkatimi çekmişti. Biraz uzaktan bakıp okumaya çalıştım. Bu arada alışverişimiz sürüyordu. Dayanamadım.

— Diğer elinde ki ne senin?

— Kâğıt abi.

— Sen okuyor musun?

— Hayır abi ama azıcık okuma yazmam vardır.

— Versene bi bakabilir miyim sayfaya?

Burnunu bir iki kere çektikten sonra sayfayı verdi. Aldım elime çocuğun elinin terinden kimi yeri nemli kimi yeri az kırışık sayfayı. Bir öykü idi bu. Üstelik usta bir öykücünün öyküsüydü. Çocuğun bunu anlamasının imkânı yoktu. Şaşırmıştım.

— Nerden aldın sen bunu?

— ...

Çocuk birden bu soruyla irkildi. Böyle sorular ile neyin kastedildiğini hatırlayıp utandım.

— Özür dilerim. Sadece merak ettiğimden soruyorum.

— Delil Abi verdi bize. Bu bizim ödevimiz.

Okula gitmeyen bu çocuğun ödevden söz etmesi kafamı karıştırmıştı.

— Peki, kim bu Delil Abi?

— Bizim mahallenin en akıllı abisidir o. Hem eğer ödevlerimizi yaparsak bize meyve suyu ve bisküvi veriyor. Biz çok severiz Delil Abi'yi. ...

Çocuk konuşmaya devam ediyordu. Fakat ben onu dinleyemez olmuştum. Benim mahallemde daha önce duymadığım bir adam vardı. Merakım beni harekete geçirdiğinden ve başka yapacak işim olmadığından, çocuğa Delil Abi'nin yerini bana göstermesini söyledim. Bir adım geri çekilip kısık gözlerle beni süzdü. Benden zarar gelmeyeceğini anlamış olacak ki isteğimi kabul etti. Gayet sıradan bir hareketle küçük eliyle elimi aradı. Bulup tuttu. Sanki çocuk olan benmişim gibi önden yürümeye ve elimden çekmeye başladı. Mahalleden çıkıyorduk. Başka bir zaman olsa mahalleden uzaklaşmak bir yana çay ocağından ayrılmazdım. Ama çocuğun elimden çekişinde ayrı bir büyü vardı sanki. Uslu bir çocuk gibi yarım saat yürüdükten sonra beni varillerden, kapılardan ve atılmış eşyalardan yapılmış bir kulübenin önünde durdurdu.

— İşte burası. Benim gitmem lazım. Sen kapıyı çalarsın değil mi?

Cevabımı beklemeden dönüp küçük adımları ile uzaklaşmaya başladı. Ben ne yapacağımı düşünüp, aynı zamanda kulübeyi uzaktan gözlüyordum. Kendi kendime ya misafir sevmiyorsa, ne diyeceğim peki şimdi, niye geldim buraya sorularını sorarken kendimi durdurdum. "Fisun ne yapardı?" diye düşündüm. Ağır ağır kulübeye ilerledim. Kulübenin eski bir naylon ve gazete ile kapatılmış penceresinden turuncu yalımlar görünüyordu. İçeride orta yaşlı saçı sakalı birbirine karışmış bir adam vardı. Önünde ağzından ateş püskürten bir teneke. Kapıda durdum bir süre. Beni fark etmiş olacak ki ayaklandı. Kapıya geldi. Bana baktı. Ayaklarımdan saçıma kadar süzdü. Döndü yerine otur-

du. Ben de ardından girdim. İki tane et şişini tenekenin üzerine koyup üstüne dibi is tutmuş çaydanlığı yerleştirdi. Ben de elimi uzattım:

— Ben Sait. Sait Ceylan.

Soyadımı memurluğun getirdiği alışkanlıkla söylemiştim. Bu yüzden biraz utanmıştım ki karşımda saçı sakalı birbirine karışmış adamın cevabı beni hem rahatlattı hem de endişelendirdi.

— Ben de Mehmet. Mehmet Kara.

Delil Abi diye düşündüm içimden... Acaba çocuk beni kandırıp başka bir yere mi getirmişti? Ama açıklama çok gecikmedi.

— Mahallede beni Delil Hami diye bilirler. Gerçek ismim Mehmet'tir.

Şimdi birden çocuklara okuma yazmayı nasıl ve neden öğretiyorsunuz diye soracaktım ki bu soruların fuzuli olduğuna karar verip vazgeçtim. Ama merak ettiğim çok şey vardı. Ben böyle dalıp gitmişken sordu:

— Memur musun?

— Evet. İlçede tarım bakanlığında çalışıyorum. Siz... dememle nasıl bir çam devireceğimi anladım. Fakat iş işten geçmişti.

— Ben eskiden öğretmendim. Amed ilçesinde Türkçe öğretmeniydim. Bir gün ders anlatırken pencereyi aşıp gelen bir kurşun başıma isabet edince ben de bu yarayı ve olayı bahane edip çıktım geldim buralara.

Ben ne diyeceğimi bilemedim. Zaten ne denir bilmiyordum. Başımı eğmeden duramayacağım, bizden başka birinin sığamayacağı bu evde her köşede sayfalar vardı. Birbirinden farklı öykülerin sayfalarıydı bunlar. Yarım kalmış anıların parçaları... Küçük kulübede dolaşırken, gözüm, duvarda asılı bir eşyaya takıldı. Bir kılıca benziyordu. Mehmet Abi kafasını baktığım yere doğru çevirdi:

— Küçükken kahraman olmak isterdim. Diyarbekir'de iken bizim esnaf bana böyle bir hediye yapmış. Onlara çok şey borçluyum, ben orada çok şey öğrendim. Bak mesela bu kazak onların hediyesi yine. Bir öğrencimin annesi ben üşümeyeyim diye kendi elleriyle dikti.

Kazak renk değiştirmiş siyah ile kahverengi arasında bir renge bürünmüştü. Ben de kendimle ilgili şeyler anlatmak istedim. Fark ettim ki anlatacak hiçbir şeyim yok. Sıradan geçen her gün, masabaşında geçen her saatim aynıydı. Yediğim yemeklerin tadı bile... ben bile aynıydım her gün. Öksürüklerim, yarım kalış sigaralarım çaylarım, Muhsin Ustalarım, acılarım... Filozof nasılda yanılmış oysaki.

Çayı bardaklara doldurdu. Muhsin Usta duymasın, çay çok güzeldi. Buğusunu izledim bir süre. Sonra boğazımı temizledim:

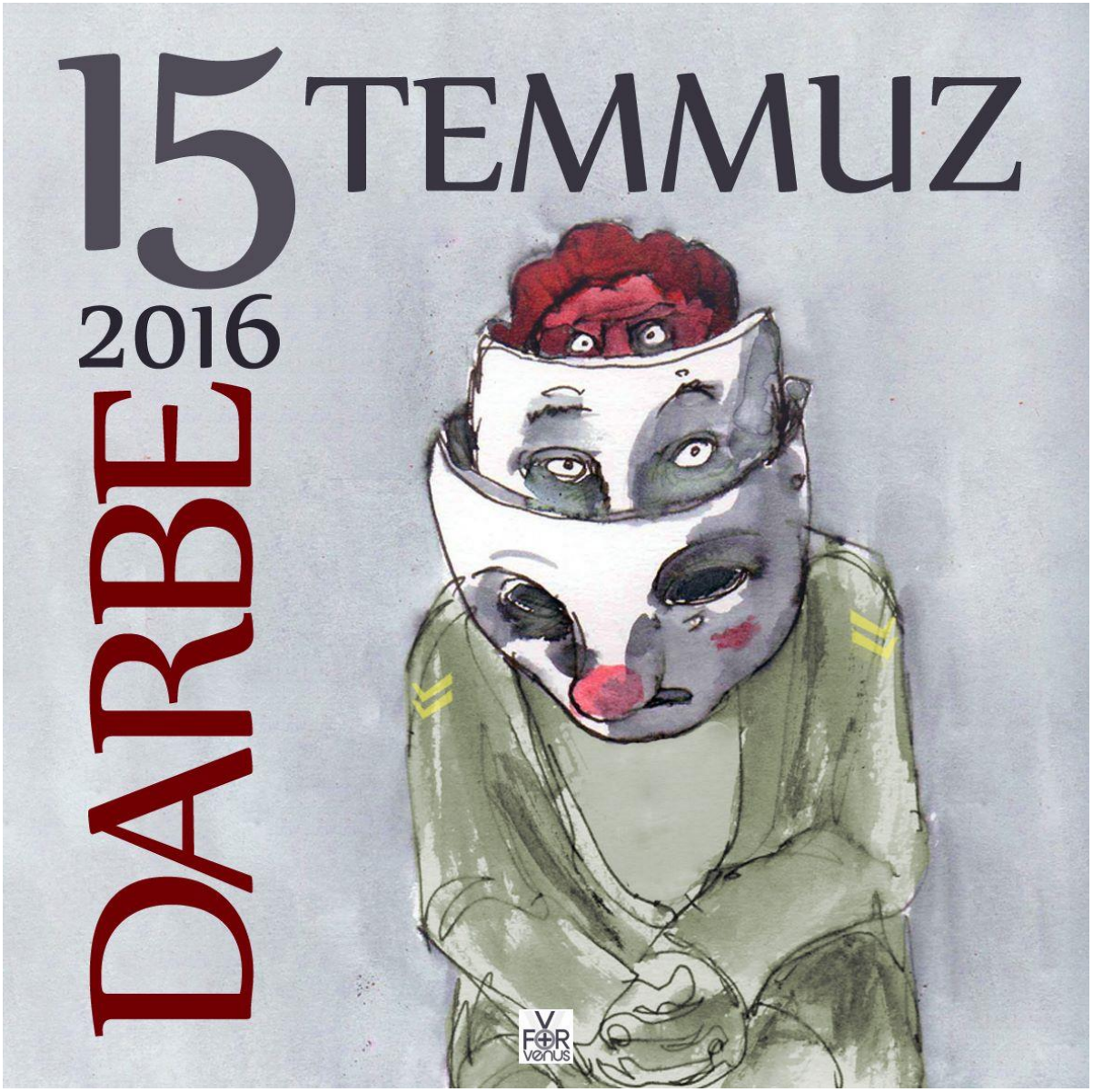
— Neden Mehmet Abi? diye sordum. Sorunun eksik olduğunu biliyordum fakat bu soru her bir zamana, her bir olaya, her bir ölüme ayrı soruluyordu benim sesim ve lafzımla.

— Ben çocuklarla yaşamayı öğrenmiştim de çocuklarla ölmeyi öğrenemedim. Çocuklar nasıl ölür inanamadım. Ben tahtaya tebeşirle yazı yazarken bir gün tebeşirden kan damlamaya başladı. Korktum çekildim. Meğer hayalmiş. Geceleri uyuyamazdım. Bir yerlerde deprem oluyor sanırdım, yer sarsılırdı. Ben açılan yaraların çığlıklarını yazardım kimi zaman, okumaya cesaret edemezdim. Kaç kere gitmek istedim. Öğrencilerim tutardı kolumdan. "Öğretmenim gitmeyin!" derlerdi kanlı yüzleriyle. Ben çıldırırdım. Anlam verememekten çıldırırdım. "Neden" sorularına cevap veren okulda cevap verendim. Ben hayatımda neden sorusunu bu kadar kan içinde görmedim. Ki onlar da görünmüyordu. Karanlık çöktüğünde yıldızlar artardı birden. Pencerelere yaklaşamazdım. Korktuğumdan değil bir kere daha görsem çıldıracağımdan. Uyuduğumda nihayet, o gün gelmeyen öğrenciler rüyama girerdi. "Öğretmenim!" diye seslenirlerdi. Ben de kan ter içinde uyanır. Gecenin karanlığında sabahı beklerdim sigaramla.

Ben Mehmet Abi'yi dinlerken bir yandan kendi hayatımı düşünüyordum. Kahraman olmayı hayal eden bu adamın şu an içinde olduğu hayatını nasıl arzuladığımı fark ettim. Böyle acı içinde tebeşire dokunmak büyük cesaretti doğrusu. Ama sustum. İkimizde sustuk. Ben çayımı bitirdim. Mehmet Abi'den izin istedim.

Döndüm. Dolana kaybola Muhsin Usta'nın çay ocağına vardım. Muhsin Usta çayımı getirdi. Küllükteki yarım sigarama baktım. Başımdaki yara izini kaşıyıp, sigaramı yaktım. Ayakkabıcı çocuk ayakkabılarımı getirmişti. Cebimde bozuk para aradım durdum. Cebimde üzerinde PTT yazan bir jeton buldum. Masanın üzerine bıraktım. Diğer cebimden beş milyon çıkarıp çocuğa uzattım. Ben bu çocuğu bir yerden tanıyordum...

FOR venus
DİN DENİNCE AKLA GELEN SÖZCÜKLER
kurtuluş
oruç
erkek
sakal
iktidar
ikiyüzlülük
kurban
sevap
dua
kitap
baş örtüsü
ayrımcılık
gericilik
kan
cami
kuran
tanrı
hak
dogma
savaş
ölüm
allah
kurallar
nefret
cehennem
cehalet
cennet
baskı
afyon
din
islam
doğruluk
bilgi
tevhid
ibadet
çatışma
iyilik
eşitsizlik
dürüstlük
sabır
akıl
insan
hırsızlık
tecavüz
yasak
hoşgörü
peygamber
istismar
para
itaat
sevgi
ilahi
ruh
yol
yaşam
iman
cinayet
yobazlık
zulüm
irrasyonel
günah
inanç
sömürü
yalan
bağlılık
adalet
gereksiz
fanatizm
terör
merhamet
ahlak
namaz
saçmalık
hurafe
kültür
müslümanlık
umut
muhafazakarlık
huzur
korku
şiddet
zayıflık
güven
toplum
düzen
sistem
hoşgörüsüzlük
kadınlar
hristiyanlık
ateizm
akp
politika
yönetim
kilise
Katılımcıların
(240 kişi)
varsa dini
islamiyet
alevi
panteizm
müslüman
islam
deist
yok
agnostik
ateizm

15 TEMMUZ
2016
DARBE
V FOR VENUS

kapitalizm
güvende
olduğunu
zannetmektir
FOR venus

Tanımla onları TDK

iktidar

Bir işi yapabilme gücü
yetki ve yeteneği, erk, kudret
devlet yönetimini elinde bulundurma
devlet gücünü kullanma yetkisi
Bu yetkiyi elinde bulunduran
kişi ve kuruluşlar

istikrar

Aynı kararda, biçimde sürme
kararlılık, stabilizasyon
Yerleşme, oturma
Denge

V FOR venus

BİRGÜN
HERKES
5 DAKİKALIĞINA
TERÖRİST
OLACAK
R.C. YOKHOL
FOR VENUS

Dergide yayımlanan yazıların
bilimsel, hukuki ve etik sorumluluğu
yazarlarına aittir.

İletişim

ontodergisi@gmail.com

Takip Adresleri

(Erişim için simgelerin üzerine tıklayınız)

www.ontodergisi.com

